یاش توركستان

توركستاننڭ ملی قورتولوشی اوچون كوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنڭ ده‌قابر-نده‌ن چیقا باشلاغان	آپریل (نیسان) 1935 (1354 هجری)	سان 65

بو ساندا:

1 — جدیدچیلك قورقوسی — باش مقاله

2 — یوسف آقچورا — چوقای اوغلی مصطفی

3 — به‌رلین‌ده یوسف آقچورانی ایسله‌و كیچه‌سی

4 — توركستاندا «تیل سیاستی» — ایسه‌ن تورسون

5 — هه‌ر ییرده روسچیلق — اوقتای

6 — بین‌الملل وضعیت — م.

7 — شرقی توركستان احوالی — «تیه‌ن‌شان»دان

8 — هه‌لسینكی‌ده ملی-ادبی كیچه — ع. ر.

9 — ظهیرالدین قورباشینڭ اولومی

10 — هندستانداغی توركستان مهاجرله‌ری تورموشندان

11 — توركستان خبرله‌ری

ئەۋلاد گۈزۈپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اوقوچيلاريمز دقتنه

اوقوچيلاريمزدان بعضيلارى سوك آيلار مجموعه‌مزنى وقتندا آلا آلماى قالغانلقلارى حقندا شكايت ايتب يازادرلار. باشقارمامزغا كيلگه‌ن بو تورلو يازيلارنك بعضيسندا بو حالنك آبونه‌له‌رنك وقتندا توله‌نمه‌گه‌نلگنده‌نمى ياخود توله‌ى آلماى كيلگه‌نلكله‌رنده‌نمى توره‌گه‌نلگى حقنداذا سوزله‌ر بار.

بز توركستان مهاجرله‌رى كوپچيلگينك مهاجرت تورموشندا، آغير تريكچيلكده ياشايتورغانلارينى بيلگه‌نيمزده‌ن، اولارنك نشرياتمزنى تعقيب ايته بيليشله‌رينى آبونه‌گه باغلاماى، هه‌ر آى اوز وقتندا كونده‌روب توروبمز. هه‌ر مهاجر يورتداشنك، آبونه توله‌ش يولى ايله، نشرياتمزغا مادى ياردم قيليشى ايسه اوز وضعيتنه كوره بيره‌جه‌گى حكم وه كورسه‌ته‌جه‌گى همته باغليدر. اوللكچون مجموعه ايريشمه‌ى قالغان بولسا باشقارما ايله باغلى بولماغان سببله‌رده‌ن بولادر. شونى‌دا آيتب اوته‌يليك، كه مجموعه‌مز باغلام حالندا يوللانا تورغان اوزاق أولكه‌له‌رگه تعهدلى قيليب يوللانادر. مجموعه ايريشمه‌ى قالسا، اولا محلى شرائطنك كوزده توتولماغى وه پوستا خانه‌گه يولوقوب سورالماغى كيره‌ك. كيفيتنك بزگه‌ده بيلديريليب توروشينى اوتونه‌مز.

باشقارما

★

چوقاى اوغلى مصطفى بيكنك به‌رلين سياحتى

«توركستان ملى برلگى» (تمب)نك آوروپا وكيلى وه مجموعه‌مز باش محررى چوقاى اوغلى مصطفى بيك، اوزينك ياش مسلكداشلاريله ياقيندان كوروشمه‌ك مقصديله مارتنك 8نده به‌رلين‌گه كيليب وه اوچ هافتا قادار قاليب، آپريلنك 2سنده پاريس‌گه قايتمشدر. مصطفى بيك به‌رلين‌ده بولونديغى مدت ايچنده، شرق مسئله‌له‌ريله ياقيندان علاقه‌دار بعضى آلمان علمى دائره‌له‌رينك اوتونچيله، توركستان مسئله‌سينى ايضاح ايته‌جه‌ك تهويراتدا بولونمشدر.

جديدچيلك قورقوسى

مجموعه‌مزنك اوتكه‌ن فيبرال نومروسنداغى باش مقاله‌سنده بولشه‌ويكله‌رنك توركستان جديدچيله‌رينه قارشى آچديقلارى كوره‌شكه اشاره ايتب اوتكه‌ن ايديك. بوكون‌ده شو مسئله اوستنده برآز توقتاماقچى‌مز. چونكه بولشه‌ويكله‌ر بو جديدچيله‌رگه قارشى چيقيشلارينى فرقه‌نك مفكوره ميدانداغى باش نشرياتندان سانالغان موسقوا — «بولشه‌ويك» مجموعه‌سى بيتله‌رينه قادار ايلتديله‌ر.

جديدچيلك كوبده‌ن سياسى حيات صحنه‌سنده‌ن چيقيب كيتكه‌ن بر آقيم. جديدچيلكنك ايگ بويوك سيمالارى كوپچيلگى، معنوى يولباشچيلارى، منور قارى‌دا داخل بولغانى حالدا، كوبده‌ن بولشه‌ويك روسيه چه‌كيست-جلادلارى قولندا أولدورولديله‌ر. بويوك بر قسمى‌ده بولشه‌ويك روسيه زندانلارندا، سورگونله‌رنده چورومه‌كده، بر قسمى‌ده يورت تيشندا، مهاجرتده‌در. يالغز جديدچيله‌رنك گنه ايمه‌س، بولشه‌ويك نظريه‌له‌رينه كوره، اولارنك وه عموميتله مليلكنك نيگيزى ديب تانيلغان «كيچيك بورژوا» صنفينك بوتونله‌ى بتيريلگه‌نلگينى بولشه‌ويكله‌ر كوبده‌ن به‌رى يازيب كيله‌درله‌ر. بوگا رغماً اولار اوتكه‌ن يلنك اورتالارندان باشلاب جديدچيلك وه جديدچيله‌رگه قارشى يه‌گيده‌ن هجومگه كيچديله‌ر. بو نه ديمه‌كدر؟ بز بو يازيدا ممكن بولغان قادار مه‌نه شو نقطه‌نى ايضاح ايتشكه اوروناجاقمز.

توركستاننك بر قسمنده فرقه صفلارينى تازه‌له‌و ايشى نتيجه‌سى اوتكه‌ن يلنك اورتاسنداغنا كورولدى. توركستاندا روس بولشه‌ويكله‌رينك مهم مفكوره مركزله‌رى ديب ساناديقلارى فنله‌ر قوميته‌سى، عالى مكتبله‌ر، قومسومول تشكيلاتى كبى دائره‌له‌ر مارقسيزم-له‌نينيزم جهتنده‌ن موسقوانى قانيقترارلق بولوب چيقمادى. اولارنك بوتونيسى «تيسكه‌ريچى ملتچيلك» بيله‌ن خاستالانغان ديب تاپيلدى. بونك سبب وه عاملى

قیدیریلدی. جدیدچیلکده‌ن باشقا بر نه‌رسه تاپیلمادی. درحال کوبده‌ن مهاجرتکه چیقیب کیتکه‌ن آیرم جدیدچیله‌رنڭ اسمیگه توتوندیلار.

آرخیف وه موزه‌له‌رنی تینتدیلار. «بوخارا، سمرقند، تاشکند وه باشقا شهرله‌رده‌کی موزه‌له‌رده» بولشه‌ویکله‌ر طرفندان (حتی کوبده‌ن آتیب، أولدورولوب یوباریلغان وه مهاجرتده یورگان) جدیدچیله‌ر وه سابق «تیسکه‌ریچی» ملی تشکیلات اعضالاری رسمله‌رینی آسیلغان کوردیله‌ر. دیمه‌ك مارقسیزم‌ـله‌نینیزم نظریه‌له‌ری تورکستاندا اوراب‌ـاوسمه‌یدر. تورکستان یاشلیغی کتله‌سی تورکستاندا روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغینی هضم ایته آلمایدر. بونگچون‌ده یا کوبده‌ن آتیلیب أولدورولگه‌ن وه یا مهاجرتده یورگان جدیدچیله‌رنڭ رسمله‌ری گناهلیدر. اورتا آسیا فرقه صفلارینی تازه‌له‌و قومیسیاسی باشلوغی بورونغو چه‌کیست پ‌ه‌ته‌رس‌نڭ سوزنچه، گویا بو رسمله‌ر وه باشقا وثیقه‌لار «تورکستاندا قوممونیزمنڭ جدیدچیلکده‌ن چیققانینی کورسه‌تو کبی معین بر مقصد بیله‌ن موزه‌له‌رگه کیرگیزیلیب قویولغان.» («بولشه‌ویك» مجموعه‌سی نومرو 3، فیبرال 935) طبیعی بو رسم، وثیقه وه باشقا ماته‌ریاللار موزه‌له‌رگه کیچه‌گی کونده‌ن‌ـگنه باشلاب توپلانماغان. بو توپلاش ایشینی‌ده سابق اورتا آسیا بیوروسی باشلاب یوروغان. بوجدیدچیله‌ر رسمله‌رنده‌ن سولڭ کونله‌رگه‌چه هیچ کیمسه بر تهلکه کورمه‌گه‌ن ایدی. مه‌نه ایمدی، تورکستاندا روس پروله‌تاری حاکمیتینڭ 18نچی یلنداغنا بوکوبده‌ن أولدورولوب یوباریلغان جدیدچیله‌رنڭ رسمله‌ری چه‌کیستله‌ر کوزنده‌ده قورقولو کورونوب، اونلارنی تورکستان موزه‌له‌رنده‌ن چیقاریشغا امر بیریلیب تورادر.

«تورکستاندا قوممونیزم جدیدچیلکده‌ن چیقاندر» دیگه‌ن اوی طبیعی بوش بر نه‌رسه‌در. بو، بوخارا امیری وه اونڭ خدمتچیله‌ری نظریه‌سیدر. ایمدی بو نظریه‌نی بولشه‌ویکله‌ر آلوب اوتورادرلار. تورکستان جدیدچیلگی ایله روس بولشه‌ویزمی آراسندا نه بر معنوی قارداشلق وه نه‌ده عملی یاقلاشو بولغان. بوندای بر نه‌رسه بولادا آلماس

ایدی. روس بولشه‌ویزمی تورکستانغا روس اوردوسینڭ سلاحی آرقاسنداغنا کیلگه‌ن. تورکستاندا روس پروله‌تاری دیکتاتورلیغی 1917 انقلابی باشلانیشی آلدنداپاق مارته‌نس، فولباوم، قوروپاتکین، ایوانوف (ایوانوف‌ـرینوف) لیکوشین وه باشقالارنڭ امریله بزنڭ خلقمزنی قیریب کیلگه‌ن سابق چار حکومتی سالداتلارینڭ کوچی بیله‌ن تورغوزولدی. تورکستاندا ساویت حکومتینڭ تورغوزولوشندا یالغز تورکستان جدیدچیله‌ری گنه ایمه‌س، هیچ قاندای بر تورکستانلی قاتناشماغان. بو حقدا پ‌ه‌ته‌رس‌نڭ اوزی‌ده، تورکستاندا فرقه صفلارینی تازه‌له‌و قومیسیاسی رئیسی بولوب توردیغی مدتچه، دفعه‌لارله سویله‌دی. او اوزینڭ موسقوا‌ـ«بولشه‌ویك» مجموعه‌سنده چیققان مقاله‌سنده «1917 انقلابینا قادار تورکستاندا ییرلی خلقدان دیه‌رلك برگنه‌ده قوممونیست یوق‌ایدی. اوقتوبر انقلابندان سولڭغنا فرقه صفلاری توزولدی.» دیمه‌کله عینی فکرینی برداها تأکیدله‌گه‌ن بولدی. اگر «فرقه صفلاری اوقتوبر انقلابندان سوڭراغنا توزولگه‌ن» بولسا، حدذاتندا قوممونیست فرقه‌سینك بالاچاسی دیمه‌ك بولغان اوقتوبرانقلابی اوزی تورکستاندا قالای توغدی؟ مه‌نه تورکستاندا زنادان توققان بو «اوقتوبرغا» معنوی آتا قیدیریش روس بولشه‌ویکله‌رینڭ اوز ایشیدر. جدیدچیله‌رنڭ حمایه، یارده‌مینی قیدیرغان‌دا اوزله‌ری ایدی. ایلك دورنده تورکستانلیلارنی اوز یورتلارینڭ أداره‌سنده قاتناشو کبی ایڭ ابتدائی طبیعی حقلارندان‌دا محروم ایتکه‌ن شو روس بولشه‌ویکله‌ری سوڭرادان جدیدچیله‌رده‌ن، تأثیرلی کشیله‌رده‌ن حتی روحانیلاردان ساویت حکومتینی قوروشدا قاتناشولارینی سورادیلار. 1923نچی یلی، تورکستاندا ساویت حکومتی ایشی کوب یامان بر حالغا توشکه‌ن چاغلاردا، بولشه‌ویکله‌ر «ملی بورژوا»دان نفوذلو کشیله‌رنی، حتی مختاریت حکومتینڭ مهم کشیله‌رینی دولت أداره‌سینه چاقیریشغا مجبور بولغان، «قیشلاق انقلابی» یاسای آلماغانلقدان، «ییر اصلاحاتی»نی گنه اوتکوزمه‌ك مجبوریتنده قالغاندا تورکستان علماسندان

فتوا سوراغان حتی علمانی بوندای بر فتوانی بیریشکه مجبور ایتکه‌نله‌ر ایدی...

بولشه‌ویکله‌ر اوزله‌رینك تورکستاندا اورناشما لاری تاریخنده‌ن اولدوقچا مهم بر نقطه‌نی اونوتادر لار. اونلار وقتیله اوزله‌رینگ یاش بوخارالیلار یعنی بوخارا جدیدچیله‌ری آرقاسندان قاندای یالینب یورگه‌نلکله‌رینی اونوتادر لار. بز بو ییرده یاش بوخارالیلار ایله روس بولشه‌ویکله‌ری مناسباتی تاریخی اوستنده توختاماقچی بولمایمز. بو حقدا فیض‌الله خواجه‌نگ «بوخارا انقلابی تاریخنا ماته‌ریاللار» آتلی اثرنده کوب کنه حکایه ایتلگه‌ن. فیض‌الله خواجه‌نك حکایه ایتدیکله‌ری ایچنده شبهه‌لی ، مناقشه‌لی نقطه‌لار کوب بولغانی کبی کوب نقطه‌لارینی بز هیچ بر صورتله قبول‌ده ایته آلمایمز. توغرو بولغان بر نقطه‌سی بولسا ، اودا بولشه‌ویکله‌رنك بوخارا جدیدچیله‌رینه یالینب یورگه‌نلکله‌ریدر. طبیعی بوخارا جدیدچیله‌رینك بوتونیسی بولشه‌ویك وعدله‌رینه بیریلمه‌دیله‌ر. ساویت حکومتی ایله یاقلاشونك قطعی علیهداری بولغانلاردا کوب ایدی. بولشه‌ویکله‌ر بونی جوده یاخشی بیلدیکله‌ری حالدا ، یاش بوخارالیلارنی ایرکه‌له‌توله‌رنده‌ن تاییمادیلار. نهایت ایش یاش بوخارالیلارنگ 1920نچی ییل سه‌نتابرنده‌کی چارجوی قونغره‌سنه قادار کیلیب ییتدی. یاش بوخارالیلارنگ بولشه‌ویکله‌رله کیله‌جه‌کده‌کی معاملاتی مسئله‌سی مه‌نه شو قونغره‌ده ییشیله‌در. بوکون هه‌ر قاندای بر زماندا جدیدچیله‌رله یاقلاشقانلقنی رد ایتب تورغان بولشه‌ویکله‌ر او زمانکی تورکستان جبهه‌سی (تورکفرونت) روس عسکری کوچله‌ری قوماندانی فرونزه‌نگ یاش بوخارالیلارغا یوبارغان تیلگرامینی اونوتادرلار. بوخارا امیرینه قارشی تیزره‌ك چیقیشنی یاش بوخارالیلار سوراماغان ، تیریسنچه ، فرونزه یالینب اوتونگه‌ن ایدی.

فرونزه‌نگ یاش بوخارالیلارنی قاندیرماقچی ، حتی اوز مصلحتینی قبول ایتمه‌دیکله‌ری تقدیرده تهدید ایتمه‌کچی بولغانلیغینا قانیقماق اوچون یالغز اونگ تیلگرامی متنی بیله‌ن تانیشوغنا کفایت ایته‌در...

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

فقط یاش بوخارالیلارنگ بوتونیسی فرونزه‌نگ یالینماغینا ، تهدیدینه بیریلمه‌دیله‌ر. بولشه‌ویکله‌رنك بوخاراغا هجوم ایتب مملکتنی استیلا ایتمه‌له‌ری احتمالینی بیلدیکله‌ری حالدا ، بر قسم یاش بوخارالیلار ملی غایه‌ده‌ن آیریلماسدان محکم توروب قالدیلار. سوڭرادان نیمه بولغانلیغی بزگه جوده آچیق صورتده معلوم. ساویت روسیه عسکرله‌ری بوخارا توپراغینا کیردیله‌ر. امیر یقیتیلدی. بوخارادا خلق جمهوریتی اعلان ایتیلدی. یه‌ڭی حکومت جدیدچیله‌رده‌ن توزولدی. فقط کوب اوزاماسدان روس بولشه‌ویکله‌رینگ وعدله‌ری ایله ایشله‌ری بر بولماغانلیغی آڭلاشیلیب قالدی. بوخارا جدیدچیله‌رینگ جدیدچیلك ملی پره‌نسیپله‌رینه صادق قالغان قسمی درحال آیریلیب چیقیب مستولی بولشه‌ویك روسلارغا قارشی کوره‌شکه قویولدیلار. فیض‌الله خواجه‌گه اوخشاش موقع‌پرست ، اوپورتونیستله‌رگنه روس بولشه‌ویکله‌رینه قوغورچاق بولو روللارندا قالا باردیلار. مه‌نه شو فیض‌الله وه اوڭا اوخشاش کشیله‌ر تورکستان جدیدچیلك ملتچیلگی بیله‌ن روس بولشه‌ویزمی آراسندا یاقینلق دیگه‌ن نه‌رسه‌نی اویلاب چیقاریب یورادرلار. «ایسکی انقلابچی» درجه‌سینی قازانا بیلو اویی بیله‌ن تورکستاندا قوممونیزمنی جدیدچیلکده‌ن چیقاریب یوروچیلاردا مه‌نه شو کشیله‌ردر. یالغز بونلارغنا ایمه‌س ، فرونزه باشدا بولغانی حالدا ، روس بولشه‌ویکله‌ری قوممونیزمنی جدیدچیلکده‌ن توغدوروشغا اوروندیلار. بونگله اونلار برده‌ن ایکی مقصد کوزه‌تدیله‌ر. برنچیده‌ن تورکستاندا زناده‌ن توققان اوقتوبر انقلابینی حلاللاماقچی بولسالار ، ایکنچیده‌ن خلق کوزنده جدیدچیلکنی قارالاماقچی بولدیلار. بو صورتله خلق کوزنده روس بولشه‌ویزمنه قارشی توققان دوشمانچیلقنك برقسمینی جدیدچی-تورکستان ملتچیله‌رینه یوکله‌توب اوز یوکله‌رینی آزالتماقچی بولدیلار. معین بر زمان اوچون بو جوده کیره‌ك ایدی. اونگچونده بونی ایشله‌دیله‌ر وه ایشله‌یه بیلدیله‌ر. ایمدی باشقاراق بر زمان باشلاندی. قوممونیزم تورکستاندا کوك آتا آلمادی. یاشلقدا بولشه‌ویکله‌رنگ حریت ، استقلال حقنداغی بوتون یالغانلارینگ نتیجه‌سینی ایشده کوردی. عالی

مکتبلەر ایچندە ملی اویوشمالار قورولدی. بونلار کیچمشدەکی ملی مفکورە نیگیزلەرینی قیدیرادرلار. طبیعتیلە بونی جدیدچیلکدە تاپادرلار. او زمان تورکستان جدیدچیلکی سیاسی کوچ اولاراق نە قادار ضعیف بولغان بولسادا بزنگ ملی قورولوش حرکتمزنگ باشلانغیچی ایدی. مەنە شونگ اوچوندە او بوکونکی تورکستان یاشلیغی کوزندە روس قوموٗنیزمنە قارشی کورەشدە کوچلو بر تایانچ بولماقدادر.

تورکستاندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی ممثللەرینگ اوزلەری طرفدان کوبدەن آتب أولدورولوب یوباریلغان وە یا مهاجرتگە چیقیب کیتکەن جدیدچیلەرنگ اسملەرینە حتی موزەلەردەکی رسملەرینە قارشی باشلادیقلاری هجومدە مەنە بوندان کیلیب چیقادر.

رسملەرنی موزەلەردەن آلیب تاشلاو قولای بر ایشدر. فقط بو یول ایلە اویانغان تورکستان یاشلیغی کوٗگلندە روس بولشەویزمی فکرینی اورناشترو ایسە بولمایتورغان بر نەرسەدر.

بولشەویکلەر «جدیدچیلك یوزندەکی پردەلەر (ماسقا) ییرتیلماٗلیدر!» دیب باقیرادرلار. بو قاندای ماسقا؟ — قوممونیزم ماسقاسیمی؟— بوبوریگ، بو ماسقانی درحال ییرتب آتیش کیرەك! ذاتاً بو ماسقانی تورکستان جدیدچیلەری کیمەدیلەر. بونی تورکستان جدیدچیلگی یوزینە کیدیریب یورگەن سز روس بولشەویکلەری، اوزیگز ایمەسمی؟ جدیدچیلك پردەسنە بورونوب تورکستانلیلار کوٗگلندە اورون تاپماقچی بولوب یورمادیگزمی؟!

یالغز روس بولشەویکلەری انصافسزلغی وە فیض‌الله خواجە کبی بعضی بر موقع‌پرستلککە بیریلیب کیتکەن ایسکی جدیدچیلەرنك اویاتسزلیغی‌غنا تورکستان جدیدچیلکی ایلە روس بولشەویزمی آراسندا مناسبت قیدیریش وە یا روس قوممونیزمینی تورکستان جدیدچیلگندەن توغدوروش کبی یالغان حکایەلەر چیقارا آلادر. یوقسا، تورکستان جدیدچیلکی وە روس بولشەویزمی دنیانگ ایکی قطبی دیمەکدر.

یوسف آقچورا

یوسف بیکنگ أولومیلە بوتون تورك دنیاسینگ ایگ مهم، نادر سیمالاردان بری آرامزدان کیتکەن بولدی. یوسف بیك حقندا کوب کشیلەر یازاجاقلار. بو یازیچیلارنگ هەر بری اونگ شخصی وە معنویاتی اعتباریلە، بای حیاتندان باشقالارینگ کوزدەن قاچیردیغی یەگی نقطەلارنی کیترە بیلەجەکدر.

بوندای بای بر حیاتدا بعضی همعصرلارینگ کوزندە اهمیتسز کورونوب توشوب قالا بارا تورغان نقطەلاردا بولور. لاکن بو اهمیتسز کورونگەن کیچیك‌کیریم نقطەلار بعضاً او حیات وە فعالیتنی تیکشیروده کوب قیمتلی وە قاراقتەریستیك ماتەریاللار بیریب قویادر.

بز بو بر مجموعە مقالەسندە یوسف بیکنگ سیاسی شخصیتی حقندا تولوق بر تصور بیرە آلاجاغیمز اویندان کوب اوزاقمز. ذاتاً بز یوسف بیکنگ سیاسی حیاتندان ایگ کوب معلوم بولغان نقطەلار بیلەن‌گنە تانیشمز.

اصلاً ایدیل بویندان چیققان یوسف بیك کیگ مفهومدەکی تورکلکنی شخصندە توپلایا بیلگەن بر تورك ایدی. او اوزینگ ایکنچی یورتی تورکیەنگ ایگ آلداغی کشیلەرندەن بری بولا بیلدی. بونگلەدە او اوزینگ ایدیل بویداغی اصل یورتی وە تورکلگینی قطعیاً اونوتمادی. بوکونکی، تورك دنیاسی کوپچیلگینگ ایگ آغیر وە فجیع تجربەلەر کیچیرمەکدە اولدیغی بر دوردە بزنگ نظر دقتمزنی یوسف بیك شصخصیتینگ آینقسا مەنە شو جهتی تارتمالیدر.

تورکیەنگ ایگ فعال ایشچیلەرندەن، ایگ مهم سیاسی غازیتاچیلارندان بولوب توروب یوسف بیك سیاسی شرائط أذن بیرگەن زمان

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

درحال اوزینگ اصل یورتی ایدیل بوینه کیلیب سیاسی کورەشکه کیریب کیتەر ایدی.

برنچی روسیه انقلابی (1905ـ1906) دورەسنده یوسف بیك روسیە‌گه کیلدی وه بوتون تورك ملی کوچلەرینی اویوشترو ایشلەرینه توتوندی. او مرحوم اسماعیل بیك غاسپرالی ، وه یاقیندا وفات ایتکەن علی مردان توپچیباشی وه باشقالار ایله برلکده «روسیه مسلمانلاری قورولتایلاری» نگ بوتونیسنده قاتناشدی. روسیه قولی آستنداغی تورکلەرگه روسلار بیلەن بر تیگیز حق قازاندیروی اویلانغان کیڭ مقیاسداغی رەفورم ایشلەری اوچون ماتەریاللار حاضرلاشدی. او زمانلار ، یعنی اوتوز ییل بوندان اول ، روسیه قولی آستنداغی تورکلەرنگ طلبی بوندان آشماغان ایدی. اگرده مەنه شو یوسف بیك طرفدان آلغا آتیلغان طلبلەر اورونغا کیلگەن بولسا ایدی ، بلکەده بزده بو کوڭگیسی کبی یورتسز-ییرسز ، کیمسه طرفدان حمایه ایتیلمه‌گەن سیاسی مهاجرلەر بولماس ایدیك.

بزلەر او وقت بالا ایدیك. اونگچون بزگه روسیه انقلابینگ کو-روللەگەن تاووشلاری ، سارینلاری گنه ایشیتیلەر ایدی. سوگرادان ، بر آز اوسکەچ سلفلەریمزنگ یاقین زمانداغی فعالیتلەری ایله تانیشا باشلادیق. بو دوردەن تانیشدیغمز کشیلەر ایچنده بزنی ایگ کوب یوسف بیکنگ شخصیتی قیزیقترار ایدی.

بوکون رومانتیك بولوب کورونه تورغان تورکلك مفهومینی ، بزلەر او زمانغی یاشلق دوری قاراشیمزدا یوسف بیکنگ شخصی تولوق جانلاندیرار ایدی. او ایدیل بویندان چیققان ، تورکیەده بویوك ، مهم بر سیما ، روسیه قولی آستنداغی بوتون تورکلەرنگ بویوك بولباش-چیسی دیب تانیلار ایدی. ایسکی آوروپالیلاردا — «هەر آدامنگ ایکی وطنی بار. بری اونگ اوز توغدیغی ییر ، ایکنچیسی فرانسه» دیگەن بر مثل بولغانی کبی ، بزدەده «هەر تورکنگ ایکی یورتی بار. برنچی او-زینگ توغقان ییری ، ایکنچیسی تورکیه» دیگەن بر تصور بار ایدی.

یوسف بیك بزنگ او زمانغی یاش بوغون اوچون غایتده طبیعی سانالغان بو تاتلی خیالنی شخصنده تحقق ایتدیرمش بر شخصیت ایدی.

روسیه انقلابی یقیلدی. چارلق رەژیمینك نه کوب گنه کوچکه ایگه

یوسف آقچورا

ایکەنی آگلاشیلدی. روسیه قولی آستنداغی تورکلەر اوچون قازانیلغان بوتون حقلار هواغا اوچدی. یوسف بیك تورکیەگه قایتیب اوزینگ تورك قارداشلغی ، تورك برلگی یولنداغی بویوك ایشینی دوام ایتدیردی. 1914 سوغوشی چیقدی. روسیه وه تورکیه بربرینه قارشی سوغوشدیلار.

روسیه قولی آستنداغی تورکلەر جم‌جیت تیشنی تیشکه قویوب روسیه‌نك یوما لاشینی کوتوب توردیلار. سوغش وقتندا آیریم کشیلەر طرفدان مجبوریت آستندا ، رسمی صورتده کورسەتیلگەن پاتریوتلقلار هیچ بر وقت خلقنگ احوال روحیەسینی تمثیل ایته آلماس ایدی. روسیه ایچنده بز تاووشسز بر حالدەمز. تچقرو اوچون کوچمز یوق. تیله‌گیمزنی آچیش اوچون وضعیت وه یول تاپالمایمز.

دنیا سوغوشینگ قیزیشقان بر چاغندا ، ایسویچرەنگ لوزان‌شهرنده روسیه قولی آستنداغی غیر روس ملتلەرنگ قونغرەسی چاقیریلادر. بزنگ او ییرگه ایریشه بیلو امکانمز یوق. مەنه شو آندا قونغرەنی توپلاو‌چیلاردان یوسف بیك بزنگ ملی طلبلەریمزنی یاقلاونی اوز بوینینا آلادر.

سوگراق ، روس سیاسیونندان ، انقلابچی گروهلەردەن ، بعضی بر کشیلەر بز تورکستانلیلاردان یوسف بیکنی عیبله‌یتورغان بر یازی آلیش اوچون کوب گنه اورونوب کوردیلەر. بزنگ یاش سیاسی ایشچیلەریمزنك شرفنه شونی قید ایتش کیرەك ، که اونلار یوسف بیکنی عیبلەب چیقو یا گلیشلیغینا کیرمەدیلەر.

1918نچی ییلی یوسف بیکنی مەن اوزم اوفادا کوردم. بز او ییرده ساویت حکومتیگه قارشی عموم جبهه توزوشغا اورونوب یورار ایدیك. یوسف بیك پزنگ بو ایشلەریمزگه قاتناشمادی وه بزنگ بوتون حرکتلە‌ریمزگه بر درجه‌گه قادار اینانچسز قارادی...

اوندان بر نیچه ییل سوك یوسف بیکله — 1921ده — استانبولدا کوروشدم. بو سفر مەن مهاجرتده ایدم. اونگ اوز اوینده ، بر نیچه دوستلاری دائرەسنده ، سویله‌شیب اوتوروب ، مەن بزنك ایشلەر ، ساویت حکومتینگ سیاستی ، بزنگ ایش پلانلاریمز وه امیدیمز حقندا آگلاتدم...

تورکیه او زمان اوز تاریخینگ ایگ دهشتلی آنلارینی کیچیرمه‌کده ایدی. یوسف بیك‌ده آنادولودان قالایدر بر خبر کوتمه‌کده ایدی. او زمان یوسف بیك «ایستەر تورکستانگ ، ایستەر باشقا تورك أولکەلەرینك مقدراتی تورکیه‌نك مقدراتینا باغلیدر؛ اگرده تورکیه ساقلانیب قالابیلسه ،

مصطفی کمال بر تورلو قیلیب آنادولونی ، تورکیه‌نی قورتارسا ، بو سزنك تورکستانگدا قورتولوش باشلانغیچی دیمەك بولادر» دیگەن ایدی.

سوگرادان تورکیه قورتولوب ، استقلالینی تأمین ایتدیکدەن کیین‌ده بر نیچه کره یوسف بیکله کوروشسەك‌ده بز آرتق تورکستان قورتولوشینك تورکیه ایله باغلیلغندان بحث ایتودەن چیکیندیك. فقط حالادا یوسف‌بیك تورك برلگنه کوچلو بر ایمانله اینانار ایدی. فقط ایمدی بو ایناچ بر سیاسی کشی ایناچندان زیاده بر تاریخچی ، بر حرثچی ایناییشی ایدی. یوسف‌بیك تورکستان حادثاتینی ، نشریاتمز وه ایشلەریمزنی بویوك بر دقت وه علاقه ایله تعقیب ایتەر ایدی. بعضاً‌ده آیریم یازیلاریمزه ، آینقسا بولشه‌ویك نشریاتنداغی تورکیه علیهداری پروپاغاندالار اطرافنداغی مقالەلەریمز اوستنده ، اوز فکرینی یعنی نشریاتمزنی موافق تاپدیغینی بیلدیرەر ایدی.

یوسف بیکنی عمومی تورکچیلك باقیمندان کورسەتمەك ایستەدیگمز شو یازینی یوسف بیکنگ تورکستان مسئلەسنده بزنگ حرکتمزگه قاراشی ، علاقەسی طرفینا تارتب کیتدم. بونگچون مەنی عفو ایتسینلەر. بو ، بزکبی یورتندان آیریلغان مهاجرلەر ، بوکونکی دیەرلك کوچی بار ، سوزی اوتەر دنیانگ بزگه آرتا اوگوردیگی بر دورده ، یوسف‌بیك کبی بویوك شخصیتلەرنگ بزگه قاراشی ، علاقەسنه بیرگەن اهمیتمزدەن کیلیب چیقادر.

یوسف بیك اوز عمرینگ سوك کوننه قادار عمومی تورکچیلك سیماسینی ساقلاب قالا بیلدی. او برنچی تورك تاریخ قونغرەسی (1932) نگ رئیسی بولدی. او کوندەن‌بەری تورك تاریخینی تیکشیرو قومیتەسینك رئیسی بولوب کیلدی.

یوسف بیکنگ خاطرەسی بزده ابدیاً جانلی بر حالدا قالاجاقدر. وه اونگ تورك برلگی غایەسی میدانینداغی فعالیتی ینه کوب کشیلەرنی اوزینه تارتاجاقدر. اونگ عمرلك تیله‌گی بولغان بو غایەنگ تحقق ایتمە‌سیله روحینگ شاد بولووینی تیلەب قالامز.

مصطفی چوقای اوغلی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بەرلین‌دە یوسف آقچورانی ایسلەو کیچەسی

بەرلین‌دە‌کی ایدیل-اوراللی آقادەمیك یاشلار اویوشماسی مارتنك 30نده «هومبولت اویی»نده «یوسف آتچورانی ایسلەو کیچەسی» یاسادی. کیچەگە بەرلیندە یاشاوچی ایدیل-اوراللی وە تورکستانلیلارلە آذربایجان، گورجوستان، اوقراینا قولونیلاری ممثللەری وە بعضی آلمانلار چاقر-یلمشلاردی. کیچە محب‌الله افندی طرفدان مرحومنگ روحینا باغیشلا-نیب اوقولغان سورە ایلە باشلاندی. اوندان سوگرا یوسف آقچورانگ ترجمهٔ حالی، قیلغان ایشلەری حقندا آلمانچا مهم بر قونفرانس بیریلدی. یوسف آتچورانگ فعالیتی حقندا کیگ معلوماتنی حائز بو معروضە حاضرون طرفدان کوب دقتلە تیگلەندی. آقچورانی ایسلەو کیچەسی کوب جدی وە مأثر کیچدی.

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

ساویت روسیە حکومتینگ غیر روس أولکەلەردە بر طرفدان تیل وە ملی کولتورنی روسلق تأثیری آستنا آلماق، ایکنچی طرفدان هەر تورلو واسطەلار ایلە روس تیلینی تعمیم ایتب، انسانلارنگ سیز گیسینی، توشونوشینی روسلاشترماق یولندا اورونديغی بوکون هیچ کیمسەدەن یاشیرین ایمەس. برنچی قسمینی آچیق کورسەتە تورغان صحنە تیل وە ادبیات مسئلەسی اطرافنداغی ساویت حکومتی تدبیرلەری بولسا، ایکنچی قسمینی مکتبلەر وە مؤسسەلەر اوستندەکی چارەلەردەن کورمەك ممکندر.

هەر طرفدا عالی مکتبلەر روسچەدر. بونگ نتیجەسندە اورتا تحصیلنگ‌دە روسچە بولوشی وە یا هیچ بولماغاندا اورتا مکتبدەن چیقا تورغان بر یاشنگ مکتب بتیرەر چاغندا روسچەنی آنا تیلندەن آرتیقراق بیلیب چیقماغی کیرە‌کلگی توغادر. بودە اورتا مکتب درسلەرینگ روسلاشماغی بولادر. ساویت حکومتینگ أدارەلەرنی یرلیلەشتریش دیگەن سیاستی

سوز حدودینی کیچە آلمای، أدارەلەر حالادە روسچە قالیب کیلە یاتقانی کبی یرلی مأمور تیلماچ درجەسندەن آشالمای کیلەدر. بونگلە بویوك، کیچیك بوتون مأمورلەرنگ روسچە بیلووی مجبوریتی توغادر.

ساویت شرائطندا ابتدائی مکتبلەردەدە روس تیلی اوتو کوبدەن عادت ایدی. ایمدی ساویت غازیتالارینی تعقیب ایتسەگز، دائما اوچرا-تدیغگز نەرسەلەرنگ بری مەنە شو روس تیلی وە روس تیلندە بیریلە تورغان درس ساعتلەری مسئلەسیدر. روسچە بیریلە تورغان درس ساعتلە-رینی تیکشیریب قاراساگز، اونگ یلدان یلغا اوسوب بارا یاتقانینی کورەسز. بودە آز. مەلە کوب کشیلەرنگ بالالارینی، عالی تحصیلگە یوبارو وە یا مأموریتە حاضرلاو نیتی ایلە، باشداناق روس مکتبنە بیرمەك مجبوریتندە تالدیقلارینی کورەسز. یاقین وقتلاردا خصوصی بر یازیدا اوچراتدیغمز «بوکونگی ساویت شرائطندا روسچە بیلمەگەن کشی نان تاپا آلمایدر» دیگەن جملەدە بونگلە ایضاح ایتیلە آلیر.

بو سوك وقتلاردا ساویت غازیتالارندا مکتبلەردە روسچەنگ ضعیف قویولغانندان، پروغراملاردا قویولغان قادارىدا مکتب أدارەلەری، محلی معارف شعبەلەری، معلملەر طرفدان توغرو أدارە ایتیلمەگەنیدەن، ملی مکتبلەردەن چیقوچی طلبەنگ یللارچا روسچە درس اوقودیغی حالدا روسچە سوادسز چیقغانندان یتمەس-توکەنمەس شکایتلەر کورونمەکدەدر.

بز بو یردە «قیزیل اوزبیکستان»نگ (27. 12. 34) «روس تیلینی أورگەنەیلك» باشلقلی بر باش مقالەسی اوستندە برآز توختاب، بو رسمی ساویت غازیتاسینك باش مقالەسندەکی تلقینلار ایلە اوقوچیلاریمزنی تانیشتریب اوتمەکچیمز.

«قیزیل اوزبیکستان»غا کورە، ایسکیدە روس تیلینی اورگەنو بر «آبروزوونی»لك، «بر اوتودوشلولق»، «بر آلفتەالك»گنە بولغان. بوکون ایسە «روس تیلینی اورگەنیش هەر بر اوزبیك ایشچیسی، قولخوزچیسی وە هەر بر زحمتکش اوچون ضرور بر بیلیم وە تەخنیکەنی ایگەللەش یولیدر.» قیزیل محرر «روس تیلینی بیلیش، دوریمز

کشیله‌ری اوچون مهم بر فضیلتدر» دیدر.

ساویت غازیتاسی نیچین روس تیلینی اورگه‌نیش ضروری بولغانلیغینی قویوداغی دلیلله‌ر بیله‌ن اساسلاندیریشقا اورونادر:

«حاضرغی وقتدا روس تیلینی اورگه‌نیش مسئله‌سینی قویغاندا برنچی گه‌لده اونگ انقلابی مفکوره تاراتوچی بر کوچ بولغانینی کوزده توتامز.»

«اتفاقمزنگ دنیا سیاستنده، اقتصادندا توتقان اورنی کونده‌ن کونگه اوسوب بارغان ساین روس تیلینگ اهمیتی‌ده شو قادار کوته‌ریلیب بارماقدادر.»

«مارقس-له‌نین نظریه‌سینی اوز ایچینه آلغان ایگ بای ادبیات وه مطبوعات، دنیا مقیاسندا، فقط روس تیلنده گنه یازیلغاندر. عموماً پروله‌تار انقلابینك نظریه‌سی وه تاکتیکه‌سی، آینقسا پروله‌تار دیکتاتورلیغینگ نظریه وه تاکتیکه‌سی بولغان له‌نینیزم اساساً روس تیلنده یازیلغان.»

«اورتاق ستالین‌نگ له‌نینیزم اثرله‌ری» روس تیلی آرقالی عالمگه تارقالغاندر.»

«بوندان تاشقاری، دنیادا نفیس ادبیاتقا ایگ بای تیلله‌رنگ بری‌ده روس تیلیدر. مضمون جهتیده‌ن بوتاریلقدا مثلی بولماغان پروله‌تار ادبیاتینگ ایگ آلدینغیلاری روس تیلنده یازیلغان. پوشکین، تولستوی، گوگول، چه‌خوف وه باشقا بویوك صنعتکارلارنگ أولمه‌س یازیلاری، گورکی‌نگ توکونمه‌س ادبی حزینه‌له‌ری روس تیلنده‌در.»

«شونگ اوچون‌ده اتفاقمزداغی وه باشقا ملتله‌ر محنتکشله‌ری روس تیلینی اورگه‌نیشکه اورونادرلار.»

مه‌نه بو سزگه ساویت غازیتاسینگ کیتردیکی دلیلله‌ر. بونلارنگ بوتونیسی‌ده روس تیلینگ بایلیغینا، روس تیلینگ گوزه‌للیگینه دلیل بولا بیلسه‌ده اونگ بر تورکستان دهقانینا، بر تورکستان ایشچیسینه تورکستانلی اولاراق نیچین روس تیلینی اورگه‌نیشکه مجبور بولغانلیغینی کورسه‌ته‌رلك بر دلیل بولا آلمایدر. بو مجبوریت نه روس تیلینگ بایلغندان

وه نه‌ده اونگ گوزه‌للگنده‌ن توغادر. بو مجبوریتنگ آناسی تورکستانداغی روس حاکمیتی، روسچه‌نگ حاکم ملت تیلی بولغانلغیدر...

روس تیلینگ وقتیله حاکم ملت تیلی بولوب غیر روس ملتله‌رنی، او جمله‌ده‌ن تورکستانلیلارنی ایزو وه روسلاشترو واسطه‌سی بولغانلیغینی ادعادا «تیزیل اوزبیکستان» محرری‌ده بزیمله بر فکرده‌در. فقط او بر نیچه ییل اول بوندای بر قاراقته‌رده بولغان بر تیلنگ ایمدی او قاراقته‌رده بولماغانلیغینی سویله‌سه‌ده بو ادعاسینی تایانتیرارلق هیچ بر دلیلی یوقدر.

تیلنگ ملی خصوصیتنگ مهم بر بیلگیسی بولغانلیغینی ساویت محرری‌ده قبول ایته‌در. فقط او ملی تیلله‌رنگ انکشافندا روس پروله‌تاری تیلینگ یاردمنده‌ن بحث ایته‌در. عجبا بو یاردم هه‌ر تیلنگ اوزینه مخصوص وصفله‌ری وه بو وصفله‌رگه اویغون قانونلاری بولغانلیغینی انکار ایتب، «ملی خصوصیتله‌رنگ مهم بیلگیسی» بولغان تیلنگ خصوصیتله‌رینی بتیریب بوتونله‌ی روس تیلی تأثیری آستنا آلو کبی زورلاما سیاستنیمی آتایدر؟ یوقسا بو ملتله‌رنگ اوز تیلله‌ری تاریخی، ادبی بایلقلاردان فائدالانولارینی منع ایتب، اونلارنی بوتونله‌ی روس ادبیاتنا باغلاش اورونوشلاری وه یاش صنعتکارلارنی تاریخی، علمی حقیقتله‌ر، اوز قناعتی علیهنده یازیشقا مجبور ایتیش وه بونگله ملی تیل وه ادبیات قوروشندا تورغونلق یاراتونی‌می آتایدر؟ یوقسا، ماقسیم گورکی روس یازوچیلارینا «اوزیگز کوروب تثبیت ایتدیگگز کبی تصویر ایتگ، اوز وجدانگزنگ حکمنه کوره یازینگ» دیرکه‌ن تورکستان یازیچیلارینگ ساویت حکومتی سیاستینك طلبی بوبونچا یازوغا مجبور ایتیلیشله‌رینیمی آتایدر؟

ینه غریب بر نقطه. ساویت محرری ایسکیده‌کی «روسچه-محلی» دیب آتالغان چار حکومتی مکتبله‌رینی آلیب اونلار ایله بوکونکی ساویت مکتبنی قارشیلاشترادر. او مکتبله‌رنگ تورکستانلیلارنی روسلاشتریش اساسندا بولغانینی، ساویت مکتبینگ بوندای بر نیگیزده بولماغانلیغینی سویله‌یدر.

بز «یاش تورکستان»نگ بوندان بیش ییل اول چیققان باش

نومرولارندا ساویت مکتبینگ یالغز شو چار حکومتی مکتبلەری بیلەن‌گنە اولچوشە بیلەجەگینی سویلەگەن ایدیك. مەنە بوکون بیش ییل سوگرا بر ساویت محرری عینی ایشنی ایشلەب اوتورادر.

بز ساویت محررینك چارلق دوری روس حکومتی مکتبی حقنداغی حکملەرینە هیچدە اعتراض ایتمەیمز. چونکە او جودە توغرو بر حکم. فقط ساویت مکتبندە بونداي بر قاراقتەر یوق دیمەسنە قوشولا آلمایمز. بزچە ساویت مکتبی بو روسلاشترما سیاستینی بر قانچا جهتلەردەن کوب کوچلورەك یوروتادر. اولا ساویت محرری اوزی نیچین ساویت مکتبینی ملی جدید مکتبلەری بیلەن چاقیشترماسدان، روس حکومتی مکتبلەری ایلە چاقیشترادر. بونگ اوزی کوب‌گنە نەرسە سویلەمەیدیمی؟ ایسکیدە چار حکومتینك بوتونیسی 250نی کیچمەگەن حکومت مکتبلەرینە قارشی دیو آدیملاری بیلەن انکشاف ایتمەکدە بولغان ملی جدید مکتبلەری بار ایدی. بو مکتبلەردە تورکستان تورکچەسی برنچی اورونی توتدیغی کبی بوتون درسلەردە اوز ملی تیلدە بیریلەر، مکتبدە ملی روح، ملی تویغو حاکم ایدی. ساویت حکومتی ایلك سیرادا مەنە بو مکتبنی بتیردی. چارلق روسیەسی حکومت مکتبلەری ایسە بتیریلمەدی. اونلار روسیە حکومتینك بوتون مؤسسە، أدارەلەری کبی ساویتلەشتریلدی. بزچە ساویتلەشمش روس حاکمیتی ایلە برلکدە ساویتلەشمش روس مکتبی‌دە دوام ایتمەکدەدر. بو مکتبدە عینیلە روسلق روحی تلقین ایتیلەدر. ایسکیسندە چارغا دعا ایتدیرگەن بولسالار، بوکون «لەنین»گە سجدە، ستالین‌گە دعا ایتدیرە‌درلەر. تورکستانلیلق باقیمندان بونگ بر فرقی یوقدر. ایکیسی‌دە عینی نسبتدە ذلتدر. ساویت محرری ایسکیدە «پادشاهلارنی ماقتایتورغان تاریخ اوقوتولور ایدی» دیدر. باری بر بوکون‌دە «لەنین، ستالینلەر»نی ماقتاغان تاریخ اوقوتولادر. تورکستانلیلار اوچون اوز بولغان ملی تاریخ، ملی روح ایسکی حکومت مکتبندەدە ممنوع ایدی، بوکون‌دە یاساقدر.

اونگچون تورکستان یاشلیغی ایسکیدە روسلاشترما تورالی بولغان روس تیلینگ بوکون اوگا مدنیت‌گنە بیرە تورغان بر نەرسە بولوب

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

قالغانلیغینا ایناتمایدر وە بوگا هیچ بر دلیل‌دە کورمەیدر. اونگچون‌دە او کیچەکی بوجی روس تیلینگ بوکون «توغوشقان قارداش تیل» بولوب کیلووینە کولوب‌گنە قارایدر. تورکستان ساویت مکتبلەرندە روس تیلی درسلەرینگ آقساوی‌دا مەنە شو ذهنیتدەن کیلیب چیققاندر. تورکستان یاشلغینگ روسلقلە باغلی بولغان انەرسەلەرگە قاراشینگ اوزگەریشی تورکستاندا روس حاکمیتینگ توگەتیلیشنە باغلیدر. تورکستاندا روس حاکمیتی قالدیقچا، اونگ قاراشی‌دا منفی قالاجاقدر. ایسەن تورسون

* * *

هەر ییردە رو سچیلق

ساویت مستملکە سیاستی، آینقسا بزنگ تورکستاندا، ییرلی خلق لهنە بولغان هەر تورلو حرکتنی رد ایتەدر. شول سببدەن تورکستان جمهوریتلەرندە دولت آپاراتینی ییرلیلەشتریش یاخود أدارەلەرنی ملیلەشتریش ایشی ساویت حکومتینگ آچیقدان آچیق سابوتاژینا اوچرادی. نهایت ساغلقنی ساقلاش ایشلەرینەدە ساویت حکومتی اوز مستملکە سیاستنەاویغون بر استقامت بیریب کیتدی. اونگچون بو ساحەدان‌دا تورکستان خلقی فائدەسینە بر نەرسە کوتمەك بوش، قوروق بر امیدگە توشمەك دیمەکدر. توبەندەکی ساویت رقملاری مسئلەنی آچیق آگلاماغیمزغا یاردەم ایتەجەکدر.

رسمی معلوماتە کورە، 1934نچی ییلی، تورکمەنستانداغی بوتون سیار خاستا خانە (آمبولاتوریا)، یوقسوللار اجزا خانەسی (دیسپانسەر = Dispensaire) وە معاینە خانە (پولی کلینیك)لەرنگ سانی تخمیناً 312در. («شورالار تورکمەنستانی» 35 .1 .20).

اوزبیکستاندا، 1934نچی ییلی، 225 خاستاخانە بولوب، بونگ 146سی قیشلاقلاردادر. 95 اجزاخانە بار؛ بونگ 51ی شهرلەردە، 44ی قیشلاقلاردادر. موجود طبیبلەرنگ سانی 1850 نفر بولوب، بونگ

آنجاق 73ی تورکستانلی‌در. اورتا درجه‌لی طب خادمله‌رینگ سانی 5375 نفر بولوب(*)، بولارنگ یالغز 219ی تورکستانلی‌در. اوزبیکستاندا ایکی عالی طبی اوقو یورتی، تورت ته‌خنیکوم وه ایکی طبی ایشچی فاکولته‌سی (رابفاك) بولوب، بولاردا تورت میگگه یاقین اوقوچی بار. بولارنگ یارمیغا یاقینی تورکستان بالالاریندانذر. («قیزیل اوزبیکستان» 22. 1. 35).

بولتور یاز آیندا نشر ایتدیکی بر مقاله‌سنده، اوزبیکستان ساغلقنی ساقلاش قومیساری جمعه خدایقول اوغلی: «تاشکندده‌کی اورتا آسیا طب اینستیتوتنده 795 طلبه بار. بولاردان 42 پروسه‌نتی ییرلیله‌ر. تورت طب ته‌خنیکومی بار. بولاردا 842 اوقوچی بولوب، شونگ 70%ی تورکستانلیلار. یوقاری طب مکتبله‌ریگه طیارلاوچی اوچ ایشچی فاکولته‌سی (رابفاك) بار. بولاردا 666 اوقوچی بولوب، بونگ 83 پروسه‌نتی ییرلی خلق بالالاریندانذر» دیب یازغان ایدی. («قیزیل اوزبیکستان» 24. 8. 34).

آلما-آتادا چیقا تورغان بویوك بر ساویت غازیتاسندا ایسه، 1932نچی یلی، قازاغستاندا 7689 یاتاقلی 290 خستاخانه بارلغی وه بوتون قازاغستاندا 835 طبیب موجود ایکه‌نلگی بیلدیریلگه‌ن ایدی.

قازاغستان ساغلقنی ساقلاش قومیساری قولسارت اوغلی خلف 9نچی کیگه‌شله‌ر قورولتایندا یاساغان اوزون بیاناتندا، 1934نچی یلی، قازاغستاندا 962 طبیب بارلغینی سویله‌ب، بولاردان آنجاق اوچده‌ن برینگ یوقاری درجه‌لی اوقو اورونلارینی بتیرگه‌نله‌ر بولغانینی آیتقان ایدی. ینه شول بیاناتینگ بر ییرنده قولسارت اوغلی خلف: «آلما-آتادا 1931ده طب اینستیتوتی آچیلغان. بوندا 571 طلبه اوقیدر. بولار 1936نچی یلنك برنچی غینوارندا بتیره‌جه‌کله‌ر. حاضر 6 طب ته‌خنیکومی بار. بولاردا

(*) «اورتا درجه‌لی طب خادمله‌ری» دیب طبیبله‌رنك کورسه‌توله‌ری بویونچا دارولار حاضرلاوچی وه خستالارنی ایمله‌وچی «فه‌لدشه‌ر»له‌رگه اوخشاش طب ایشچیله‌رینی آتایدرلار. بولار طب ته‌خنیکومله‌رنده‌ن یتیشه‌درله‌ر.

1534 اوقوچی بار» دیدر. («سوسیالدی قازاغستان» 15. 1. 35).

آلما-آتاداغی طب اینستیتوتی ایله قازاغستانداغی طب ته‌خنیکومله‌رنده اوقیتورغان طلبه‌له‌رده‌ن تخمیناً 30%ینگ گنه قازاقلاردان عبارت ایکه‌نلگینی، بوندان ایکی یل ایلگه‌ری قازاغستاننگ بورونغو ساغلقنی ساقلاش قومیساری سانجار اسفندیار سویله‌گه‌ن ایدی. («قازاغستانسکایا پراودا» 33 .2 .17).

قازاغستانداغی 962 طبیبده‌ن قانچاسینك تورکستانلی ایکه‌نلگی آچیق سویله‌نمه‌گه‌نی کبی تورکمه‌نستانداغی طب خادمله‌رینك سانی‌دا بیلدیریلمه‌ی تورادر. بونگ‌دا حکمتی أولکه‌نگ بو قسملارنداغی طبیبله‌ر ایچنده ییرلی خلقدان آغیزغا آلیرلق کشیله‌ر بولماغانلغی بولسا کیره‌ك. یوقسا بولشه‌ویك قومیسارلاری تینچ تورالماسدان هه‌ر مناسبتله سویله‌ب، باقیریب یورارلاردی. اوزبیکستاندا 1850 طبیبده‌ن 73ینگ تورکستانلی بولغانلغی، باشدا فیض‌الله خواجه بولغانی حالدا، بوتون قومیسارلارله فرقه باشلقلارینی ماقتاتریب، قورولتای منبرله‌رنده‌ن «منت» قیلیشغا قادار آلیب باردی. ساویت حاکمیتینگ 17 یللق دورنده 73 طبیبگه ایگه بولماق! بونی فیض‌الله خواجه، اکمل کبی قوممونیستله‌ر أك بویوك یوتوق سانایدرلار!... شو آندا شونی‌دا ایسله‌ب کیتیش کیره‌ك، که 1914نچی یلی تورکستاندا 60 روس وه یهودی طبیبی بار ایدی. ایمدی ایسه تورکستاننگ یالغز اوزبیکستان قسمنداغی روس وه یهودی طبیبله‌رینك سانی 1777گه ایریشکه‌نی حالدا بولارغا مقابل آنجاق 73 تورکستانلی دوقتور باردر. تورکستاننی روس طبیبله‌ریله تولدورماقدان مقصد نیمه؟ تورکستان خلقینگ ساغلغی طبیعی بو صورتله ساقلاناماز. بوندای کیتیش تورکستاننی چیقالمایتورغان باتاقلقغا تامان کوتوره‌جه‌که‌دَر.

یاش استقلالچیلاریمزدان ایلته‌ر بیك، بوندان تورت یل ایلگه‌ری یازغان «شووینیست روس طبابتی وه تورکستان» باشلقلی بر مقاله‌سنده، («یه‌گی تورکستان»نگ 31نچی، «یاش تورکستان»نگ 15نچی سانیغا

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

باقيلسين) توركستانداغى روس طبيبلەرينىڭ معاينە خانە وە خاستاخانە-
لەردە يرلى حاستالارغا قارشى كورسەتكەن وە طب مسلكنە وە اخلاقينا
ياقيشماتيورغان ياقيمسز حركتلەرندەن مثالار كتيرگەن ايدى. توركستان
ساويت مطبوعاتينى تعقيب ايتب توروچيلار عينى يارامز حالنگ بو-
كوندە، داها قوپال بر طرزدە، دوام ايتمەكدە بولغانينى بيليرلەر.

روس مستملكە سياستى يوروتولوب تورغان توركستاندا هيچ بر
ساحەدە او جملەدە ساغلقنى ساقلاش ساحەسندە يرلى خلق لهنە مثبت بر
ايش كوتولەمەز. توركستاندا تورك-اسلام خلقينگ ساغلغى، سعادتى،
هەر نەرسەدەن ايلگەرى ملى تەنيمزنى سوروب ياتقان موسقوا وە نەوا
باتاتلقلارى زولوكلەرندەن — روسلاردان قورتولوشنى طلب ايتەدر.

اوقتاى

*

بين الملل وضعيت

آوروپادا بين‌الملل وضعيت سوك درجەدە كيسكينلەشدى. آوروپا
اوز يولباشچيلارينك قيسقا كوروش وە تار باقيشلە يوروتدوقلارى سيا-
ستدەن كيليب چيققان بو آغيرلقدان چيقيش يولينى قيديريب ياتادر. بو-
كون بوتون آوروپا «سوغوش چيقارماسلق ممكنمى؟» ديگەن سورغو
قارشيسندا تورادر.

7نچى يانواردا، رومادا، ايتاليا وە فرانسە حكومتلەرى مثللەرى
آراسندا، 3نچى فيبرالدا، لوندوندا، اينگلتەرە وە فرانسە حكومتلەرى
آراسندا آگلاشما بولغاندان سوك بو اوچ دولت آراسندا عمومى بر تيل
تاپيلغانليغى، يعنى بوكونكى آغيرلقدان چيقيش يولينى قيديرودا فرانسە،
اينگلتەرە وە ايتاليانك قول قولغا بيريب برگە يوروپەجەكلەرى اويلانغان
ايدى. بعضيلارى طرفدان گويا بونگلە آوروپاداغى آغيرلقلارنى بتيرو،
صلحنى تأمين ايتونك برگنە يولى ديب كورسەتيليب كيلگەن «شرقى

آوروپا ميثاقى»نى باغلاشداغى آغيرلقلارنى بتيرو يولندادا آگلاشيلديغى
سويلەندى. ينە شو «شرق ميثاقى» اطرافدا بيرليندە آلمانيانك باشلوغى
آدولف هيتلەر بيلەن كوروشوب معلومات يغيب كيلو اوچون ايكى
اينگليز مينسترى سايمون (Simon) وە ايدەن (Eden) نك سياحتلەرى قرار-
لاشتريلغان ايدى. مەنە شو سياحتنك عرفەسندە اينگلتەرە حكومتى او-
زينك قورالانيشنى آرتروغا قرار بيرگەنلگينى نشر ايتب قويدى. بوندای
قرارغا كيلونك ايك مهم سببى ايتبدە آلمانيادا قورالانونك آرتقا-
نلغى كورسەتيلدى. بونگلە آلمانيا ايلە مذاكرە زمينى بوزولولو قراب قالدى.
اونگچون بو اينگليز مينسترلەرى سياحتينى كيچيكتريش لازم كيلدى.
مارت آيينگ باشنا تعيين ايتيلگەن سياحت آينگ سوڭە قالديريلدى. بو
آرادا، 16نچى مارتدا، آلمانيا حكومتى وەرساى معاهدەسى بويونچا منع
ايتيلگەن عمومى عسكرى خدمت مسئلەسينى قايتادان يوروتا باشلاو قرارينى
اعلان ايتدى. آلمان حكومتى، اوزينك بو وەرساى معاهدەسنە قارشى
قرارينا دليل قيليب، باشقالارينك بو معاهدە بويونچا بيرديكلەرى، عمومى
قورالسزلانو، وعدەلەرينى توتماديقلارينى، بو وضعيت قارشيسندا آلمانيانك
هەر طرفدان قورالانغان دولتلەر ايلە اورالغان حالدا قورالسز اوتورا
آلماياجاغينى، آينقسا ساويت روسيە طرفدان بولشەويك قورقوسى بار-
ليغينى كورسەتدى. بو آلمانيانك وەرساى معاهدەسى بويونچا اوز اوستنە
يوكلەتيلگەن مجبوريتنى بوزو حركتى باشقا بر وقتدا وە باشقا بر بين‌الملل
شرائط ايچندە بولسايدى، بو معاهدە بيلەن قيزيقان دولتلەر بلكەدە قورال-
لارينا سارييلبدا كيتكەن بولورلار ايدى. ايمديگى وضعيتدە بوندای
ايشلەى آلماديلار، ايشلەىدە آلماسلار ايدى.

بوكونكى آوروپادا آگلاشدى، برلەشدى ديب قبول ايتيلگەن
دولتلەر آراسندادا حقيقى ايچكى برلك يوق. هەر قانداى بر مسئلەنى
آلساكز، اوكا هەر بر برلك، اتفاق (مثلا: بويوك آنتانتا، كيچيك آنتانتا،
بالقان اتفاقى) وە دولت اوز نقطهٔ نظرندەن گنە قاراب حكم بيرەدر.
توغرو، بو اتفاق وە دولتلەر سوزدە صلحنى ساقلاش كيرەكلگندەن، اوز

طرفلارندان فداکارلغا حاضرلقدان کوب بحث ایته‌درله‌ر. فقط بو صلحنی ساتلاو وه اونگ وسائطی مسئله‌سی اورتاغا کیلگه‌نده هه‌ر بری اوزینگ یالغز اوز منفعتینه کوره آلنغان اولچوسی وه بوگا کوره توزولگه‌ن پلانی بیله‌ن اورتاغا چیقادر. بو تارتیشمالار آینقسا «بین‌الملل صلح سیاستی» صحنه‌سنه قورغور «شرق میثاقی»نگ باش طرفداری ساویت روسیه کیلیب قاتیشغاندان سوڭ کوچه‌یدی.

بز مجموعه‌مزنك اوتکه‌ن سانلارندان برنده بو میثاقنگ مدافعه ایتدیکی اساس نقطه‌نگ ساویت روسیه توپراغینی تیشقی هجومده‌ن قوروش بولغانلیغینی یازیب اوتکه‌ن ایدیك. بو معاهده برنچیده‌ن لهستان، ایکنچیده‌ن آلمانیا اوچون قبولی ممکن بولماغان بر نه‌رسه‌در. لهستان او معاهده‌نی، سوغوش چیققان تقدیرده، معاهده بویونچا آوروپادان ساویت روسیه‌گه وه یاده ته‌رسینه ساویت روسیه‌ده‌ن آوروپاغا کیته‌جه‌ك عسکری کوچله‌رنگ لهستان توپراغندان کیچووی لازم کیلگه‌نده‌ن، بونی‌دا هیچ بر صورتله لهستان قبول ایته آلمایاجاغندان، رد ایته‌در.

آلمانیا (ملی سوسیالیست) ناسیونال سوسیالیست حکومتی بولشه‌ویك روسیه وه ساویت حکومتینی توروب اوتورونی اوزی اوچون بوتونله‌ی ممکن بولماغان بر نه‌رسه دیب بیله‌در. اونگچون‌ده تعهد آستنا کیرمه‌ك ایسته‌مه‌یدر. لهستان وه آلمانیا کیرمه‌گه‌نده‌ن سوڭ «شرقی آوروپا میثاقی» اوزینه عطف ایتیلگه‌ن اهمیتنی قازانا آلمایدر. او صلح قورالی بولو اورنینا بو ایکی دولتگه قارشی حربی اتفاق شکلینی آلیب قالادر. مه‌نه بو آغیر وضعیتده‌ن چیقیش وه اونگ یولینی تاپیش کیره‌ك ایدی. اینگلیز مینسترله‌ری سایمون، ایده‌ن بیرلینگه، ایده‌ن موسقوا، وارشاوا وه پراغ شهرینه سیاحت ایتب شو آغیرلقدان چیقیش یولینی تاپماقچی بولدیلار. ایمدی بو سیاحتله‌ر نتیجه‌سنده نیمه آڭلاشیلدی؟ — بو سیاحتله‌رنگ اڭ آچیق کورسه‌تدیکی نقطه ساویت روسیه، لهستان وه آلمانیانگ «شرق میثاقی» اوستنده‌گی قاراشلارینی برله‌شترو ممکن بولماغانلیغی بولدی.

ساویت حکومتینگ صلحه تشنه‌لگنده‌ن بحث ایته‌درله‌ر. طبیعی بوندان

باشقالارنگ، یعنی «شرق میثاقی» علیهدارلارینگ سوغوشقا تشنه بولغانلقلاری چیقمایدر.

ساویت حکومتی وه بولشه‌ویك موسقواسی «بورژوآ صلحی»نه قارشی 16 ییل آچیق صورتده کوره‌ش یوروتوب کیلگه‌نده‌ن سوڭ برده‌ن برگه «وه‌رسای معاهده‌سی»نی یاقلاوچیلارنگ شامپیونی بولوب آلسا، اوزینك اساس اعتباریله صلحپرور بولوب کیتکه‌نده‌ن، آوروپا «ایمپه‌ریالیزم»، «قاپیتالیزم»ینی یاقلاماقچی بولغانندان ایمه‌س، هه‌ر قاندای بر توقناشونك اوزی اوچون أولوم تهلکه‌سی بولغانینی آچیق کوروب تورغانی اوچون، بو أولومده‌ن قورتولوب قالو نیتی بیله‌ن گنه‌در. بوکون بولشه‌ویکله‌ر، سوزده، اوزله‌رینگ «بین‌الملل ایمپه‌ریالیستله‌ر» جمعیتینگ نزاکتلی بر اعضاسی بولغانلقلارینی هه‌ر یول ایله کورسه‌توگه حاضردرلار. ساویت دورنده برنچی دفعه اولاراق موسقوادا خارجیه قومیساری اینگلتره قرالی شرفنه قدح کوته‌روب اوتورادر. بو ایسه اونلارنگ ایچکی توشونوشله‌ری بیله‌ن اویماغان تیشقی بر کورسه‌تیش گنه‌در. اونگچون‌ده لیتوینوف‌نگ اینگلتره قرالی شرفنه قدح کوته‌رگه‌نی حقندا یازیش ساویت غازیتالارینا منع ایتیلدی.

ساویت حکومتی بورژوآ آوروپاسینی ساقلاب قالا تورغان برگنه یول بولسا، اودا «شرق میثاقی»در، دیگه‌ن فکرگه هه‌ممه‌نی ایناتیریش اوچون کوب اورونماقدادر. حقیقتده ایسه بو میثاق ساویت روسیه سلامتلیگینی گنه کوزه‌ته‌در. بولشه‌ویکله‌رده «شرق میثاقی» لهستان وه آلمانیا طرفندان قبول ایتیلمه‌یدر، دیگه‌ن قناعت آرتدیقچا، اونلارنگ بو میثاقنی لهستان وه آلمانیاسز توزه بیلو امیدی‌ده کوچه‌یوب بارادر. سز 16 مارتده‌ن سوڭ «شرق میثاقی» اطرافندا تارقالماقدا بولغان سوزله‌رنی دقت بیله‌ن تیگله‌ب کورسه‌گز، ساویت حکومتینگ وه‌رسای معاهده‌سی شرطله‌رینی بوزوچیلارغا قارشی سوغوش باشلانووینی ایسته‌دیگینی آڭلایسز. بو سوغوشنی طبیعی ساویت روسیه ایمه‌س، (چونکه اونگ آلمانیا بیله‌ن یاناشقان حدودی‌ده یوقدر.) وه‌رسای معاهده‌سینگ بوزیلووندن ضرر

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كورمه كده بولغان دولتلەر باشلامالیدرلار. بونداى بر سوغوش باشلانغان
تقديرده ساويت حكومتى اوزينك «شرق ميثاقى» ايله باغلانديغى متفقلا-
رينا ياردەم كورسەتەجه كمى ؟ بو اوزى بر سورغوغنادر. ساويت حكو-
متينك آلمانيا بيلەن ياناشقان حدودى بولماغانليغينى سويلەب بونداى
ياردمدەن باش قاچيروى‌دە قولاى‌غنا ممكن.

ياخشى ،كه آوروپادا بو «شرق ميثاقى» ديگەن نەرسەنك تهلكەلى
بولغانى آڭلاشيلا باشلاغانغا اوخشايدر. بو تهلكەنك كوروله ، آڭلاشيلا
باشلاوندا لهستان حكومتينك آلغان وضعيتى كوب بويوك خدمت ايتدى.
اگرده بو قورغور «شرق ميثاقى» قولاب كيتب آوروپا تهلكەدەن قور-
تولوب قالابيلسه ، بوڭا خدمت ايتكەنلك شرفى ألڭ اول ، اوز منفعتلەرى
بحثى كيلگەندە لهستان حقندا اويلاب‌دا تورماغان ايسكى دوستلارينك
تهديدلەرينەده قاراماسدان يوروغان لهستان دولتنه توشەدر.

اينگلتەره مينسترى ايدەن سياحتندەن قايتغاچ لوندون وه پاريسده
«شرقى آوروپا ميثاقى»نك لهستان ، بلكەده آلمانيا اوچون‌ده قبول
ايتيلەرلك دها عمومى بر آوروپا آڭلاشماسنا آيلانترو احتمالندان سويلەنه
باشلادى. ساويت مطبوعاتى‌دا بونداى بر آوروپا آڭلاشماسينا قارشى
كورەشكه توتوندى. موسقوادا چيقا تورغان فرانسوزچا ساويت غازيتاسى
“Le Journal de Moscou„ (6. 4. 35) بونداى بر «عموم آوروپا آڭلا-
شماسى ملتلەر جمعيتى‌نك يەگيدەن نشر ايتلمش سيماسى بولغانى كبى
سوغوشقا قارشى قورال‌دا بولالمايدر» ديدر. موسقوا غازيتاسى بو قادارى
بيلەن‌ده قالماسدان فرانسەنى «جسارت» ، «كوچ» كورسەتوگه اونداپدر
وه صلحنى ساقلاوچيلار طرفدان «تهلكه» قارشيسندا كورسەتيله تورغان
قطعيتسزلك اونلارنك ضعفى كبى آڭلاشيلاجاغينى سويلەب «بونداى
وضعيت قارشيسندا بوكون فرانسەنك دوستى بولغان ايكنچى درجەده كى
دولتلەرنك داها جسور ، داها قطعى دوستلار آراشترا باشلاماسلقلارينى
كيم تأمين ايته آلادر ؟» ديدر.

ياقين‌غنا وقتلەرده فرانسەنى اوزينك كيچيك دوستلارى وه آلمانيا

اوستنده زورلق سياستى يوروتقانلق بيلەن عيبلەب يازوب تورغان بولشه-
ويكلەر ايمدى فرانسەنى «كوچ» ، «جسارت» گه چاقيريب ، اونى دوستلا-
رندان آيريليب قالو بيلەن قورقوتوب توراددرلار. بولشەويكلەر آلمانياغا
قارشى يومشاقلق ، كوچسزلك كورسەتوده اينگلتەرەنى‌دە عيبلەيدرلەر.

ساويت حكومتى ياپونيا قارشيسندا اوزينك كوچسزلگى آغريسينى
اوز تجربەسندە كوردى. ينه شو ضعيفلك آرقاسندا آلمانيا بيلەن كورەشيب
قالو خيالندەن قورقوب كيتكەن ساويت حكومتى «مقدس» ساناديغى
مفكورەلەرينه قارشى ايمپەرياليست فرانسه ، اينگلتەره ، حتى فاشيست ايتاليا
قوچاغينا آتيليب ، ساقچى قيديرا باشلادى. قورقوب كيتكەن موسقوا
«قهرمانلارى» جانلارينى ساقلاب قالابيلو اوبى بيلەن اوزلەرينى قانداى
ماسقارالقلارغا توشورمەكده بولغانلقلارينى‌دا كوره آلمايدرلار. ينه شو
ساويت روسيەنك كوچسزلگى يوزندەن اونك آوروپاداغى دوستلارى
«شرقى آوروپا ميثاقى»نى ياساب ياساماسلق حقندا بر قرارغا كيله آلماسدان
ايشنى اوزاتوب كيلمه كدەلەر. بولشەويكلەرنك حقيقتاًده صلحپرور بو-
لوب كيتكەنه هيچ كيمسه اينانمايدر. اگرده ساويت روسيه حقيقتاًده بر
كوچ بولسايدى ، اساسدا «شرقى آوروپا ميثاقى» طرفدارى بولغانلار بو
ميثاقنى لهستانسزدا ، آلمانياسزدا ياساو حقندا بو قادار ترددكورسەتمەسلەر
ايدى. بر نقطەنى اويلاب كوريكز. 170 ميليون اهاليسى بولغان ساويت
روسيه ايله حسابسز بايليغى بولغان ، بوكونكى آوروپانك ايك كوچلو
دولتى فرانسه اتفاق ياساسا ، آوروپادا قانداى بر اتفاق بوڭا قارشى چيقا
آلادر ؟... ساويت روسيه بيلەن آڭلاشو طرفدارلارى كوب بولغان
فرانسەده بونداى اتفاقنك قارشيلارى‌دا آز ايمەس. ايمدى بو «شرقى
آوروپا ميثاقى» طرفدارلارى ايچندەن كوبلەرى لهستان قارشى تور-
غاندان سوڭ «شرقى آوروپا ميثاقى»نى ياساب بولمايدر ، ديگەن فكرنى
سويلى باشلاديلار. غازيتا يازيلارينا كوره ، اينگلتەرەده «شرقى آوروپا
ميثاقى»نه قارشى آتيم اوستونلك آلماقدادر. او آينقسا مينستر ايدەن
موسقوانى زيارت ايتكەندەن سوڭ كوچەيه باشلادى. ايدەن‌نك بولشه-

ویکله‌رنك صلحپرورلگنه قناعت کیترگه‌نلگی سویله‌نه‌در. فقط او داها زیاده بولشه‌ویکله‌رنگ آوروپا قیینلقلارینی بیشوده امیدسز، اینانچسز بر متفق بولغانلیغی قناعتینی‌دا ایدینگه‌ن بولسا کیره‌ك. مه‌نه شونگ اوچونده ایده‌ن وه اونگله برابر اینگلته‌ره حکومتی دائره‌سی بویوك، خسته ساویت روسیه اوچون، اوگا قاراغاندا کوب کیچیك فقط ساغلام، اوسوب بارا یاتقان لهستان ایله بوزوشماسلقنی ترجیح ایتسه‌لر کیره‌ك.

هه‌له نتیجه چیقاریش وقتی کیلمه‌دی. 11نچی آپریلده ایتالیانگ شتره‌زا دیگه‌ن شهرنده اینگلته‌ره، فرانسه وه ایتالیا مینسترله‌رینگ کوروشمه‌سی بولاجاق. مه‌نه بو کوروشمه‌ده عمومی بر تیل تاپا آلاجاقلارمی؟ «شرقی آوروپا میثاقی»نگ عاقبتی نیمه بولاجاق؟ بو مهم مسئله‌لر یاقین کونله‌رده بیلگیلی بولاجاقدر. غازیتا خبرله‌رینه قاراغاندا، اینگلیزله‌ر آلمانیا ایله باشقا دولتله‌ر آراسندا آگلاشما یولینی قیدیرماقچی بولادرلار. ینه شو غازیتالار معلوماتنه کوره، موسولینی بوتونله‌ی ساویت موسقواسی روحندا بولماسادا، اوگا یاقین بر شکلده قطعی تدبیرله‌ر طرفداری‌ایمش. فرانسه ایسه اوزینگ حقیقی صلحپرورلگینی کورسه‌تمه‌ك اوزره کوتوب تورادر...

15 آپریلده ملتله‌ر جمعیتی شوراسی‌نگ فوق‌العاده توپلانیشی بولاجاق. بو توپلانیشدا «آلمانیانگ وه‌رسای معاهده‌سینی بوزغانلیغی» مسئله‌سی قارالاجاق.

خلاصه‌سی سوڭ درجه‌ده مهم حادثه‌لر قارشیسندا تورامز. بونلارنك ایچنده بزنی ایگ کوب علاقه‌دار ایتکه‌ن مسئله شبهه‌سز «شرقی آوروپا میثاقی» مسئله‌سیدر.

م.

*

شرقی تورکستان احوالی

نانکین‌ده آیلق اولاراق چیقیب تورغان «تیه‌ن-شان» نام مجموعه‌نك 11نچی ساندا (فیورال 1935)، 40-42نچی بیتله‌رنده باسیلغان «قایسی

راست، قایسی یالغان؟» باشلقلی یازیدان:

«— موندین بر نیچه آی ایلگه‌ری اورومچی ختای حکومتی مرکزی ختای حکومتیگه بیرگه‌ن راپورنده «بوتون شرقی تورکستاننی قولغا کیرگیزدم. ایلگه‌ری عسکر توتقانلارنگ بوتون قورالینی آلدم. دیمه‌ك شرقی تورکستاندا مه‌نگه قارشی هیچ برکوچ قالمادی» دیب اوزینی مرکزگه توالیك قیلیب کورسه‌تکه‌ن ایدی. بر نیچه آیدانبه‌ری أداره‌مزگه کیلیب تورغان معلوماتلارغا قاراغاندا، ایش شڭ-شی-سه‌ی‌نك مرکزی ختای حکومتیگه ماتتانیب یازغانیدیك بولوب چیقمایدی.

خوتان‌دا دونگه‌نله‌ر حاکم ایکه‌ن. کاشغاردا محمود سجاڭ، عثمان علی بیك، زین‌الدین آخوند آکام وه باشقالارنگ عسکرله‌ری ایسکیسی کبی اوز باشلاریچا ایکه‌نله‌ر. یولبارس بیك قومولدا، شریف خان آلتایدا اوز آلدیغا حکومت سورورله‌ر ایکه‌ن.

شڭ-شی-سه‌ی ایچکی ختاینی یاکه بوتون دنیانی «شرقی تورکستانداغی بوتون قارشی کوچنی باسدیم» دیب آلداسا هه‌م حقیقتدا بوتون شرقی تورکستان خلقینی خواجه نیاز حاجیم نامندان آلدار ایکه‌ن. بو کونله‌رده أداره‌مزگه کاشغاردا چیقا تورغان «یه‌گی حیات»، چوگوچه‌کده چیقا تورغان «بزنگ تاوش» غازیتالاریدان بر نیچه نسخه کیلیب تیکدی. بو غازیتالار خواجه نیاز حاجیمنگ شڭ-شی-سه‌ی‌نی ماقتاب، بوتون شرقی تورکستان خلقینی اوگا اطاعت قیلماققا چاقیرغان اعلانلاری ایله تولغان. هه‌مده بو یازیلاردا حاجیمنی فوجوشی (رئیس اورونباساری) دیب یوروتقان.

آما بو خائن شڭ-شی-سه‌ی مرکز بیله‌ن تیلغان علاقه‌لاریدا هیچ وقت حاجیمنگ نامینی یازمایدر.

شڭ-شی-سه‌ی بر نیچه ملت خادمله‌رینی آلداماق اوچون اولارنی «فوتیگ جاڭ»، «فوجوشی» دیب آتامشدر. حکومت قانونیده بونداغ نه‌رسه‌له‌ر یوق، بونی هه‌م حکومت بیلمه‌یدر. بو نه‌رسه‌له‌رنی شڭ-شی-سه‌ی شرقی تورکستان خلقینی «مه‌ن سزنگ که‌تته‌له‌رگزنی موندا‌غ که‌تته

اورونلارغا قويدوم» دیب آلداماق اوچون اویلاب چیقارغاندر... آما خواجه نیاز حاجیم بو ایشلەردەن بی‌خبر. او أوز نامینی بو خائن‌غا قورال قیلیب بیریب، اورومچی‌دەگی ئن‌گوان‌دە یاتیب‌در. اگردە حاجیم همان شوئداغ سکوت قیلیب یاتسا، شنگ‌شی‌سەی حاجیم نامندان خلقنی آلدارسا، کیلەجەکدە او بوتون شرقی تورکستانی قولیغا کیریتیب بولشەویك‌گە تاپشیریب بیرەجەکدر.

یاقیندا شنگ‌شی‌سەی ۋە لی‌یوك‌لار مرکزگە وە بوتون ختایغا تەلغرام بیریب، «شرقی تورکستاندا بولشەویکلەرنک مکتبلەر، قلوبلار، کاٸوپراتیفلەر آچقانلقلاری یالغان، شرقی تورکستانغا بولشەویك عسکری هیچ قاچان کیرمەدی، بونلار بعض برەولەرنک تاقفان یالغانلاری» دیب ایشاندیردیلار...»

ینه شو مجموعەدا تورت مکتوب باسیلغاندر. بولاردان 35 .1 .3 تاریخلی برنچی مکتوبدە: «کاشغار طرفلاری تینچیماغانغا اوخشایدر. چونکه خوتانداغی دونگەنلەر اوروشوب توروبدورلار... دونگەنلەرقولیدا 25 مینگ عسکری بارمش. خوتانغا اوتکەلی 8 آی بولوبدور. فلانچی چیقیشدین ایلگەری اوروس عسکرلەری یارکندگە توشکەنلەر ایمش. آنگ باشلوقلاری خلققا «بالالارڭزنی مکتبگە بیریڭلەر، خاتونلارڭز آچیق یورسونلار...» دیب وعظ ایتکەنلەر ایمش...» دیب یازیلادر.

35 .1 .11 تاریخلی ایکنچی مکتوبدە: «بولشەویك کاشغاردان چیقاتورغان خطلارنی سنزور قیلار ایکەن. کاشغارغا بولشەویکلەر تورغون معلملەر کیلتریب، هەر طرفغا یوباریب، مکتبلەر آچیب، روسچا، مسلمانچا اوقوتوب توروبدورلار. روسیەگە برنچی نوبت 20، 2نچی نوبت 40 اوقوچی یوبارغان ایمش. بولشەویك شرقی تورکستان مکتب ایشلەری حقندا نهایت قاتتغ چالیشماقدا ایمش...» دیلەدر.

مجموعەنک 43نچی بیتندە باسیلغان 3نچی مکتوبدە ایسە: «خوتاندا دونگەنلەر، ایلگەری خوتانغا امیر بولغان جلال‌الدین‌نی دوطی قیلغانلار.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

حاضر خوتانلقلار قاتتغ حرکتدە ایکەن. بولشەویکنک کیرگەنیگە بوتون تورکستانلق ناراضی ایکەن. مسجدلەرگە صورت قویماق بولغاندانبەرلی خلق کوب تشویشدە ایکەن. کوچار، آقسولاردا مسجدگە صورت قویوشغا مانع بولغان کشیلەردەن 20ـ30ینی آتقانلار...

یولبارس بیك قومولنی آلدی. اسماعیل داود 500 عسکر ایلە یولبارس بیك‌گە قوشولدی. اورومچی اطرافندا اوروش آچیلیب قالدی..» دیگەن سوزلەر بار.

✶

هەلسینکی‌دە ملی‌ـادبی کیچە

فینلاندیا پایتختندە یاشاوچی تورکلەر 17نچی مارتدە بر ملی کیچە یاسادیلار. هەلسینکی‌نک گوزەل بر سالوندا 200 قادار کیشی توپلاندی. بولار آراسندا فینلاندیانگ باشقا شهرلەرندەن، حتی اسوەچ هەم ئەستونیادان کیلگەن قوناقلاردا بار ایدیلەر.

ملی کیچە زیتونە عبدالرحیم خانم تاماندان چالینغان «استقلال مارشی» ایلە آچیلدی. اوندان سوڭ خانملار طرفنداان «توران مارشی» سویلەندی. سوڭرا تورکستانلی 7 یاشلق بهیە طاهر پیانودا «تورکستان مارشی»نی چالدی وە اونگ آپالاری گوزەل تاووشلە بو مارشنی سویلەدیلەر. قوناقلار طرفدان کوب آلقیشلاندی. قیزلار «تورکستان مارشی»نی تکرارلادیلار. بونگ آرقاسندان اوقولغان تورلو ملی پارچالار، شرقیلار، شعرلار کوب موفقیتلی کیچدی.

کیچەنک ایکنچی بولومندە «یەمسز تورموش» اسملی اوچ پردەلك بر پیەس کورسەتیلدی. خاتون روللارندا حلیمه عبدالرحیم، فریحه علی، ربیعه علی، قدریه حکیم، صافیه وە زیتونه عبدالرحیم خانملار، ایرکەك روللارندا صدری عارف‌الله، عثمان علی، حسین صادق، حسن عبدالرحیم وە عمر طالوس بیکلەر یوکسەك قابلیت کورسەتوب، سیرجیلەر تاماندان کوب آلقیشلاندیلار.

بارچا قاتناشوچیلار کوکلونده گوزەل وە اونوتولماز خاطرەلار قالدیرغان بو کیچەنک یاسالیشندا بویوك فعالیت کورسەتکەن رەژیسور اسماعیل رضا بیکنک ایشی هەر جهتدەن قوتلانارلقدر.

کیچەدە فینلاندیا تورکلەرینك رئیسی ظهور طاهربیك مؤثر بر نطق سویلەدی. اونک ملی، مدنی ایشلەریمز، تورکچیلك وە ملی وظیفەلەریمز خصوصندە ئەلبرلگی ایلە چالیشماقنک فائدەلی نتیجەلەر بیرەجەگینی آکلاتقان قیمتلی سوزلەری تیکلەوچیلەرنک سوروکلو آلقشلاریلە قارشیلاندی.

کیچەنک ادبی قسمی بیتکەندەن سوك استوقهولمدەن کیلگەن توقالار نامینا عاکف بیك هەلسینکی تورکلەرینە صمیمی تشکرلەرینی بیلدیردی.

اسماعیل رضا، عبدالحق صفی‌الله بیکلەرنک ملی کیچەلەرنک اهمیتی حقنداغی سوزلەری‌دە یاخشی قارشیلاندی.

بزە بویوك سیوینچلەر باغیشلاغان بو کیچەنی یاساغان هیئتە، آینقسا اسماعیل رضا بیك‌گە یورەکدەن تشکرلەریمزنی بیلدیرەمز. ع. ر.

*

ظهیرالدین قورباشینك أولومی

کابل‌دەن کوب قایغیلی بر أولوم خبری آلدیق. عزیز یورتداشلاریمزدان، مجاهد توغانلاریمزدان ظهیرالدین قورباشی مارت آینک 22سندە ایرتەلەب تیفوس کەسەلی آرقاسندا وفات ایتمشدر. مرحومنی کابلدەکی مهاجر یورتداشلاری اوراداغی مهاجرلەر قبرستانینا کومشلەردر. مزاری باشندا مفتی صدرالدین خان افندی اوتلو بر نطق سویلەب مرحومنک روحینی تعزیز ایتمشدر. ظهیرالدین قورباشی فەرغانەنك اندیجان شهرندەن بولوب، یورتمزنی باسیب تورغان مستولی کوچکە قارشی

کورەشکەن وە کوب باترلقلار کورسەتوب، مسلکداشلاری طرفندان سویلگەن وە تقدیر ایتلگەن بر یگیت ایدی. اونک وقتسز أولومی بوتون تانیشلارینی یورەکدەن قایغیرتمشدر. مرحومنک کابلدەکی آرقاداشلاری اونک مزاریدان کوز یاشلاریلە آیریلمشلار. تاکری مرحومنك یاتقان یرینی یومشاق قیلسین!

هندستانداغی تورکستان مهاجرلەری تورموشندان

بومبایداغی تورکستان مهاجرلەری هندستانك باشقا شهرلەرندەکی تورکستان مهاجرلەری ایلە علاقەنی سیقلاشتریب تورماق وە هندستاندا تورکستان ملی قورتولوش حرکتی حقندا تشویقات یورگوزمەك اوچون ملی اویوشمە ایشلەریگە اهمیت بیرمەکدەلەر. مهاجرلەرنک مادی وە معنوی وظیفەلەرینی بەجەرمەك اوچون قورولغان «تورکستان مهاجرلەر برلگی»نک 35 .1 .17دە یاسالغان توپلانیشندا، تاج‌الدین قاری افندیم رئیس، میرزا عبدالرزاق افندم ناظم، حاجی عبدالاحد افندیم خزینەچی سایلانغانلار.

بو اویوشمە هندستانداغی مسلمانلارنی تورکستاندا بولوب تورغان بولشەویك ظلملاریلە تانیشتریب تورماق مقصدیلە بر آیلق مجموعە چیقارماقچیدر. بو مجموعەنک اسمینی «تورکستان قویاشی» دیب آتاماقچیدرلار. بومبایداغی تورکستانلیلارنک ملی ایشلەر ساحەسندە باشلاغان حرکتینی بز یورەکدەن آلقیشلار وە چارچاماسدان چالیشیب، موفقیتلەرگە ایریشمەکلەرینی تیلەیمز.

*

تورکستان خبرلەری

بو ییل تورکستان موسقواغا قانچا پاختا بیرمەلی؟

ساویتلەر اتفاقی قومیسارلار شوراسی وە بولشەویك فرقەسی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

مركزى قوميتەسى 1935نچى يىل قولخوز وە آيريم خوجالقلاردان شرطلەنەجەك خام پاختا مقدارينى (موتور-تراقتور ستاسيونلارينا تولەنەجەك مقداردان باشقا) بر ميليون 404 ميڭ 910 تون ديب قبول ايتدى. بوندان توركستان جمهوريتلەرى حصەسنە توشە تورغان قسم قويوداغيچادر:

اوزبيكستان — 825 ميڭ 360 تون، بوندان 16 ميڭ 440 تون مصر پاختاسى.

توركمەنستان — 134 ميڭ 980 تون، بوندان 10 ميڭ 80 تون مصر پاختاسى.

تاجيكستان — 59 ميڭ 760 تون، بوندان 9 ميڭ 880 تون مصر پاختاسى.

قيرغزستان — 46 ميڭ 700 تون.

قارا قالپاغستان — 30 ميڭ 100 تون.

قازاغستان — 58 ميڭ 970 تون.

توركستاندا قولخوزلارغا آمريقا پاختاسى اوچون 375، مصر پاختاسى اوچون 600-750سوم بونەك تعيين ايتيلەدر. قافقاسيادا ايسە آمريقا پاختاسى اوچون 550، مصر پاختاسى اوچون 900-1100سوم بونەك بيلگيلەنەدر. تعيين ايتيلگەن بونەكنڭ 5دەن برى معاهدە باغلاركەن، 5دەن ايكيسى ايكين تيكشيريلگەندەن سوڭ، قالغانىدا برنچى چاپوقدان سوڭ بيريلەدر.

آيريم خوجالقلارنڭ بونەگى قولخوزلار اوچون تعيين ايتيلگەنىنڭ يوزدە 75يدر. «موشتومزور» ديب تانيلغانلارنڭ بونەگى ايسە قولخوزلار مقدارينڭ يارميسيدر.

ايمديگەچە دولت بانقاسى طرفدان يوزدە 6ى نسبتندە آلينب كيلمەكدە بولغان بونەك فائضينى يوزدە 3گە توشوروش قرارلاشتريلمشدر.

(«ايزوەستيا» 7. 3. 35)

روسلاشترما — «قيزيل اوزبيكستان»نڭ 23. 2. 35 تاريخلى سانندا، اوزبيكستان مركزى اجرائيە قوميتەسى طرفدان بيش آريق رايونىنڭ

(2572)

كيروف ناميغا اوزگەرتيلگەنلگى خبر بيريلمەكدەدر. ينە شو غازيتادا تاشكند شهر شوراسى طرفدان اوقتوبر رايوندا‌غى (بورونغو سيبزار دەهەسندەكى) بر مكتبنڭ اسمينىدە كيروف ديب آتاليشى حقندا قرار چيقاريلغانلغى بيلديريلمەكدەدر.

بوكونكى توركستان جمهوريتلەرندە أدارى بولونوشلەر

(باشى اوتكەن ساننڭ 40-41نچى بيتلەرندە)

IV — اوزبيكستان ساويت قورولتايى طرفدان چيقاريلغان 17.2.25 تاريخلى بيانامە ايلە ايسكى توركستان، بوخارا وە خيوە جمهوريتلەرينڭ اوزبيكلەر كوبچيلكى بولغان دائرەلەرندە اوزبيكستان سوسياليست ساويت جمهوريتى قورو قرارلاشتريلادر.

اوزبيكستان، تاشكند، سمرقند، فەرغانە، قاشقا دريا، زرفشان، سورخان دريا ناملاريلە بيش ولايتكە بولونەر ايدى.

اوزبيكستاننڭ ايلك قورولوشندا تاجيكستاندا مختار جمهوريت حالندا اوزبيكستانغا كيرگەن ايدى.

اوزبيكستان جمهوريتينڭ مركزى تاشكند شهريدر.

بوكونكى أدارى بولونوشدە اوزبيكستاندا خوارزم، سورخان دريا وە قاشقا دريا آتلى اوچ دائرە (اوكروغ) بار. خوارزم دائرەسى ايچندە 7 رايون بار. بو دائرەنڭ مركزى اورگنچ شهريدر. خوارزم دائرەسينە كيرگەن رايونلار شونلاردر: گورلەن، مانغيت، اورگنج، هزار اسب، خانكى، خيوە، شاوات. يەگى توزولگەن سورخان دريا دائرەسينە تەرميز، شير آباد، بايسون، دەناو، سارى آسيا، شورچى، جار قورغان رايونلارى كيرەدر. قاشقا دريا دائرەسينە ايسە بهبودى، بيش كينت، غذار، دهقان آباد، شهر سبز، كتاب، يەككە باغ، كاسان رايونلارى كيرەدر.

بوتون جمهوريت 76 رايونغا بولونەدر. طبيعى يوقاريداغى دائرە تشكيلاتلارى ايچينە كيرگەن رايونلاردا بو ساننڭ ايچندەدر.

(2573)

V — تاجیکستان. 19.10.29ده توپلانغان تاجیك ساویت قورولتاییی تاجیکستان مختاریت جمهوریتینی اوزبیکستاندان آیریب تاجیك سوسیالیست ساویت جمهوریتی تشکیل ایتش وه شو صفتده ساویتلەر اتفاقینگ 7نچی اعضاسی بولوب کیریشکه قرار بیرەدر.

بو بیانامه بویونچا تاجیکستان سوسیالیست ساویت جمهوریتینگ ییری خوجند، أوره تیپه، حصار، غرم، قورغان تیپه، کولاب وه پنجکند دائرەلەری ایله تاغلی بدخشان مختار ولایتندەن عبارتدر.

تاجیکستان جمهوریتینك مرکزی ستالین آباد بوروننغو دوشنبه شهریدر. بوکونکی أداری تقسیماتندا تاجیکستاندا بدخشان مختار ولایتندەن باشقا 40 رایون بار.

مختار بدخشان ولایتینك مرکزی خوروغ شهریدر. مختار ولایت برتنگ، باخان (لەنگەر)، ایشقاشم، مرغاب-پامیر، روشن، شوغنان اسملی آلتی رایونغا بولونەدر.

VI — تورکمەنستان. تورکمەن ساویت قورولتاییی طرفندان چیقاریلغان 25.2.24 تاریخلی بیانامه ایله تورکمەنستان سوسیالیست ساویت جمهوریتی قورولادر. باشلیچا ایسکیدەنبەرلی تورکمەنلەر اوتوروب کیلگەن عشق آباد، مەرو، کەرکی، چارجوی، تاش حوض دائرەلەری تورکمەنستان سوسیالیست ساویت جمهوریتنه کیرگەن. جمهوریتنگ مرکزی عشق آباد شهریدر.

جمهوریتنگ 7 رایوننی ایچینه آلغان کەرکی وه 5 رایوننی ایچینه آلغان تاش حوض نامیله ایکی دائرەسی بار. تورکمەنستان عمومیتله 35 رایونغا بولونگەن.

«آقادەمیك تیاتر لایحەسی قایتادان توزولەجەك»

شو باشلق آستندا «قیزیل اوزبیکستان»نگ 35.2.28 تاریخلی ساندا باسیلغان بر خبردەن توبەندەکی بولومینی اوزیچه کتیرەمز:

«تاشکندده سالینا باشلاغان تیاترنگ آقادەمیك شوسەف تاماندان

ایشلەنگەن لایحەسی معمارلق وه گوزەللك باقیمندان مکمل وه یوقاری دیب تاپیلغان ایدی. لاکن بو لایحەنگ زور بر کەمچیلگی چیقیب قالدی. آقادەمیك شوسەف لایحەسیله ایشلەنسه تیاتر بناسی 33 میلیون سومغا توشەدی. شونگ اوچون بو لایحەنی قایتادان توزوب چیقیشنی سوراب آقادەمیك شوسەف ایله گەپلەشیش لازم تاپیلدی. اگر آقادەمیك شوسەف اوز لایحەسینی اوزگەریشکه کونمەسه، لایحه اوچون یه گیدەن تونقورس (مسابقه) اعلان قیلینیشی کیرەك. حاضر آقادەمیك تیاتر قورولوشی اوچون باشلانغان ییر قازیش ایشلەری وقتنچا توختاتیلدی.»

غازیتا آقادەمیك تیاتر بناسی خراجتی اوچون 12-15 میلیون سوم بیلگیلەنگەنلگینی یازادر.

تورکستان صنعتکارلارینك بویوك بر موفقیتی

فیورال آیینگ اورتالارندا چیققان تاشکند غازیتالارندا، تاشکنددەکی «حمزه» تیاتروسندا، بوتون دنیاچا مشهور بولغان «هاملەت»نگ موفقیتله اوینالماقدا بولغانلغی خبر بیریلەدر.

«هاملەت» آتاقلی شاعر وه ادیبلەریمزدەن چولپان طرفندان ترجمه ایتلمشدر. بو اثرنی صحنەده موفقیتله اویناودا قاتناشغان صنعتکارلارنگ باریسی اوز تورکستانلیلاردر.

«تاشکند فن خادملەری» — برنچی مارتده چیققان «قیزیل اوزبیکستان»دا یازیلغانینا کوره، یاقیندا فن قومیتەسی تاماندان «تاشکند فن خادملەری» نامندا بر مجموعه چیقاریلاجاق، بو مجموعەده تورلو ترجمهٔ حاللار، استاتیستیك معلوماتلار وه تورلو فنی ایشلەر توغروسندا ماتەریاللار باسیلیب توراجاقمش.

تاشکندده ایمدیلك 82 علمی مؤسسه وه اینستیتوتلەر بولوب، بولاردا 1407 علمی خادم بارمش. بولارنگ 135ی اوزبیك وه 52سیده هەر تورلو مەیده ملتلەردەن ایمش. بو فن خادملەرینگ 320سی خاتون.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تأريخى قوليازمالار

موسقوا «ايزوەستيا»سينگ 35 .3 .17 تاريخلى ساندا، توركستاندا فردوسى «شاهنامه»سينگ قازاق توركچەسنه قيلنغان ترجمه نسخەسينگ تاپيلغانلغى خبر بيريلەدر.

«شاهنامه» قازاق شيوەسنه 1868/70نچى ييللار آراسندا ترجمه ايتلمشدر. بو مهم اثرنى ترجمه ايتوچى ذات بوخارا مدرسەلەرندە اوقوغان آتاقلى شاعر لاريمزدان ملا اورازدر. شاعر ملا اوراز نايمان اوروغنداندر.

«شاهنامه»نگ ترجمەسى آلما-آتا غازيتا لاردان «قازاغستانسكايا پراودا»نگ 35 .2 .21 تاريخلى نسخەسندا يازيلغانينا كوره، جنوبى قازاغستان وه تاشكندگه علمى تيكشيريش سياحتى قيلغان ق. خوجيقوف طرفندان تاپيلمشدر.

ق. خوجيكوف — قزيل اوردا (آق مسجد)لى معلم قوگر خواجه خوجيق خواجه اوغلى بولسا كيرەك. ينه «قازاغستانسكايا پراودا»نگ يازووينا قاراغاندا، قوگر خواجه طرفندان تاپيلغان قول يازما بر كتابدا مشهور قازاق خانى توكل(*) ايله اوزبيك وه هند حكمدارلارى آراسندا يوروتولغان فارسيچا مخابره متنلەرى بار.

«سەمەيدەكى پەداغوژى تەخنيكومينك حالى ناچار»

«سوسيالدى قازاغستان» (35 .2 .16) مخبرينگ مەنە شو باشلق آستندا يازغان مقالەسندەن قويوداغى معلوماتنى آلامز:

«سەمەيدە بر اوروس وە بردە قازاق تەخنيكومى بار. قازاق تەخنيكومينگ حالينى قناعتلانيرلق ديب آيتب بولمايدى. قازاق تەخنيكومندە بارلق 280 اوقوچى بار. بولاردان بر قسمينگ هيچ بر وثيقەسى يوق. كيم ايكەنى بيلگيسز. بونگ اوستنه بو ييل آلنغان 113 بالانگ بر قاتارى هيچ بر قوميسيادان اوتمەسدەن ديرەكتورنگ بويروغى ايله گه

(*) توكل خاننك حكمداراق دورى 1582-1598 ييللارى آراسندا اولمشدر. باشقارما

اوتكەزيلگەن. شونگله مكتبكه يات كشيلەردە كيريب كيتكەن. تەخنيكوم باشقاروچيسى محمد اوغلى «بو كيگەش مكتبى، بوندان ياش بالالارنى «چيق!» ديب تومانگ كيرەگى بارمى؟!» ديگەن.

مكتبدە 15 معلم بار. بولارنگ بوتونسى هەر بيردە درس بيرە تورغان كشيلەردر. بو اوقتوچيلارنگ مكتب بيلەن درس ساعتلەرندەن باشقا هيچ بر تورلو علاقەلارى يوق. اولار مكتبنك ايچكى ايشلەرينە وە اوقوچيلارنك تربيەسنه هيچ بر صورتله قاتيشمايدرلار. 15 معلمنگ ايچندەن بريدە قوموونيست ايمەس. آقارتو بولومى وە مكتب باشقارماسى‌دا اونلارنك بيرە تورغان درسلەرى وە توتقان يوللارينگ توغرو بولوب بولماغانليغيني تيكشيريب تورمايدى. اجتماعى علم ايله تاريخنگ ييللق پروغرامى 528 ساعت ايكەن، ييلنگ ايلك ياريسندا شونگ 81 ساعتغناسى اوتكوزولگەن. مكتبدە ساغلقنى ساقلاو ديگەن درس هيچ يوق. فرقه تاريخى درسى 30 ساعت، لەنينيزم درسلەرى 26 ساعت بيريلگەن...»

«معلملەرنك بيليمين كوتەرو مهم بر وظيفه»

م. توغاى اوغلى «سوسيالدى قازاغستان»دا (35 .2 .22) شو باشلق آستندا يازديغى مقالەسندە «قازاغستانداغى بارلق باشلانغيچ مكتبلەردە 12000دەى معلم بار. بونگ 9500 قادارى 7 ييللق مكتبنىدە بتيرمەگەن كشيلەر. بونگدە كوپچيلگى باشلانغيچ مكتبنگ 3-4نچى صنفى درجەسندەن آشمايتورغان معلوماتلى كشيلەردر.

آلما-آتا ولايتينگ آياگوز آودانندا 32 معلم بار. بولارنگ 7سى باشلانغيچ مكتبنگ ايكنچى بولومينى، 14ى اوچنچى بولومينى، 4ى تورتنچى بولومينى، 1ى بيشنچى بولومينى، 3 گەنەسى يدينچى بولومينى بتيرگەن كشيلە بولوب، بو سوگنچيلار روسلاردر.

بورلى تيپە، چيارتاو، آقسو، بالخاش تاغين برسيپرە آودانلارينگ معلملەرىدە شو حالدادر.

یاز کونلەرندە آیاکوزدە بیش آودان اوقوچیلاری اوچون بر قورس توزولگەن ایدی. بو قورس زمانی اوقوچیلارنگ بیلیمی تیکشیریلدی. یازو یوقلاماسندا ایگ تاور یازغانی 15 خطا ایلە یازغان. 60گە قادار خطا ایتوچیلەردە بولغان. بر قسملاری سوزنی ایشیتدیکی کبی توغرولاب یازا بیلمەیدیلەر. بعضی برلەرینگ یازیسی شکلی بیلەندە آدام آیریب اوقوب بولارلق ایمەس.

حسابدان تورت اعمالنی توگەل بیلمەگەنلەرنی بر طرفغا قویساق میگللك، میلیونلق سانلارنی توغرولاب یازا بیلمەیتورغان کشیلەردە بار ایدی...» دیدر.

معلملەری بو حالدا بولغان مکتبلەرنگ شاکردلەری قالای بولوب چیقار ایکەن؟!

اوزبیك ادبیاتی تاریخی

اوزبیکستان علمی شوراسی یانندا ایشلەوچی یاش علمی ایشچیلەردەن حمید عالمجان وە اویغون اسملی ییگیتلەر اوزبیك ادبیاتی تاریخی اوستندەکی ایشلەرینك برنچی قسمینی بتیرمشلەر. بو قسمدە انقلابغا چاقلی اوزبیك ادبیاتی، یعنی جدیدچیلك دوری، «نەپ»گە قادارغی ساویت دوری یازیلاری تیکشیریلگەن ایمش. یاقیندا یازوچیلار وە ادبیات تیکشیروچیلەرندەن توپلانغان بر جمعیت قارشیسندا 12 لیستە بویوکلکندەکی بو اثرنگ مناقشەسی باشلاناجاقمش.

بو خبرنی بیروچی «پراودا ووستوکا» (35 .2 .16)غا کورە، عالمجاننك نوبتدەکی ایشی فطرتنی تیکشیرودر. اویغون ایسە شاعر چولپاننی تیکشیرەجەکمش.

عینی غازیتانگ 35 .1 .6 تاریخلی نومرندا بیریلگەن خبرگە قاراغاندا یوقاریدا اسمی کیچکەن عالمجان اوزبیکستاننگ 10 ییل ایچندەکی یوتوقلاری حقندا بر داستان یازار ایمش.

«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی (34 .8 .26) «اوزبیکستان»نگ

اون ییللیغی مناسبتیلە قلاسیك اثرلەر توپلامی نشر ایتیلمەکچی بولغانلیغینی بیلدیرگەن ایدی. بو نشر ایتیلەجەك اثرلەر آراسندا نوایی، لطفی، امیر عمر خان کبی اوزبیك-تورك قلاسیکەرلەری اثرلەریدە آتالادر بو تورکستان قلاسیکەرلەری اثرلەرینی توپلاش، نشر ایتش اوچون فطرتنگ رئیسلیگی آستندا بر هیئت ایشلەر ایمش.

بوندان باشقا اوزبیك ادبیاتینك انقلابدان سوڭراغی دوری اثرلەرندەن، خلق آغزندا سویلەنگەن ادبیات نمونەلەرندەندە بر توپلام نشر ایتیلەجەکمش.

قازاق غازیتالاری آلدیریلمایدی

«سوسیالدی قازاغستان»نگ 35 .2 .6دە چیققان سانندا یازیلغانینا کورە، آقتوبە ولایت اویوملاری قازاق تیلندەکی غازیتالارنی یازدیریب آلدیرمایدیلار. ولایت عدلیە محکمەسی وە مدعی عموملگندە 15لەب قازاق ایشچیسی بولغانی حالدا یەڭی ییلغا قارشی قازاق غازیتاسینی بر ایکی کشیدەن باشقا هیچ کیم کورمەگەن.

تیمیر یول أدارەسندە 200لەب قازاق ایشچی اوقوچی بولغانی حالدا أدارە توپلو **حالدادا** قازاق غازیتاسی آلدیرماس ایکەن. ایشچیلەر ایچندەن برەملەب غازیتا آلوچیلاردا یوق.

آقتوبە شهرندەکی تیمیر یول قلوبندا بر دانە بولسادا قازاقچا غازیتا، مجموعە تاپیلمایدر. قلوب باشقارماسی قازاق غازیتالاری آلدیرونی اویلامایدیدا. ولایت تیمیر یول أدارەسی غازیتالار آلدیرو اوچون 791 سوم بیرگەنی حالدا قازاق غازیتاسی اوچون بر سوم بولسادا صرف ایتمەگەن ایمش...

تورغای ولایتی مدنیتچە آرقادا

تورغای ولایتی محکمەلەری، آینقسا آقارتو بولومی ایشلەری، کوب آرقادا قالغان ایمش. تورغاینگ ولایت بولغانینا کوبگنە وقت کیچکەن بولسادا آوداندا کینو، رادیو اورناتیلماغان. قلوب وە کتب-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خانه اوچون آیریلغان آقچادا بیرینه قوللانیلماغان. بو خبرنی بیروچی «سوسیالدی قازاغستان» (6. 2. 35) «تورغاینی بوندای یاووایی تورموشدان چیقارو کیره‌ك ایدی» دیدر.

بیرلی بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌رنك حالی

«قازاغستانسکایا پراودا» غازیتاسی (18. 2. 35)نگ یازوینا کوره، قاراغاندی ولایت أداره‌له‌رنده‌ن مالدارلق ایشله‌ری باشقارماسندا ایشله‌وچی 300 مأمورنگ یالغز 10ی قازاقدر.

أداری وه خوجالق ایشله‌ری باشلوغی سیچوف — اول روسلارنی، سوگرا، بونلاردان بیر قالیرسا، «باشقالار»نی اورناشترو — دیگه‌ن بر قاعده چیقارغان. بر شعبه باشلوغی اورونباساری اوراز علی اوغلیغا وه باشقا قازاق متخصص ایشچیله‌رینه أوی، بولمه، اوتون وه باشقا یاشاو اوچون کیره‌کلی نه‌رسه‌له‌رنی‌ده بیرمه‌س ایکه‌ن.

مه‌نه بو، یوقاریدا دینیلدیکی کبی «قالغان بیر» گه‌گنه بولسادا اورناشقان بیرلیله‌رنی قووب چیقارو، اونلارنی علاجسزلکده‌ن ایشنی تاشلاب کیتوگه مجبور ایتش اوچون قاندای یوللارغا مراجعت ایتیلگه‌نینی کورسه‌ته‌در. قاراغاندی تاغ ایشله‌ری مکتبی وه اورگه‌تو قومبیناتی باشلیچا بیرلی بیله‌رمه‌نله‌ر قادروسی حاضرلاماق اوچون قورولغان بولوب، 1934 نچی یبلی 610 متخصص ایشچی حاضرلاب چیقارغان.

فقط بو بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌رده‌ن فائدالانو ایشی یاخشی بارمایدر. 1 نومرو کانغا یوباریلغان 48 بیله‌رمه‌ن ایشچیده‌ن 11 گنه‌سی قالابیلگه‌ن. بونلارنگدا یالغز 4ی اختصاصلاری دائره‌سنده ایش آلا بیلگه‌نله‌ر.

2نچی نومرو کانغا یوللانغان 55 کشیده‌ن یالغز 4ی ایشله‌ب قالا بیلگه‌ن. کوب شاختالاردا، آینقسا قازاق بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌ری قصداً اهمال ایتیلگه‌نله‌ر. تاغ صنایعی مکتبینی بتیرگه‌ن ئه‌لیکتریق متخصصی عبدالرحمن اوغلی بر نیچه آیدانبه‌ری ایشسز یورارمش. شاختالاردا اونی ایشکه قبول ایتمه‌زله‌رمش.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

بر نومرولو شاختادا آییش اوغلی، بالغابیك اوغلی دیگه‌ن تاغ ایشله‌ری اوستالارینی هیچ بر سببسز ایشده‌ن چیقارغانلار.

4، 10 نومرولو شاختالاردا رزقول اوغلی، 8 نومرولو شاختادا قارابیش اوغلی، جانزاق اوغلی دیگه‌ن بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌رنی ایشکه آلماغانلار.

ئه‌لیکتریق ستاسیونی باشلوغی اورونباساری له‌بدیف دیگه‌ن کشی او دائره اوچون بیرلیله‌شترو پلانی توزوده‌ن باش تارتارمش. باشقا دائره‌له‌رنگ باشلوقلاری‌دا بیرلیله‌شترو حقندا هیچ اویلاماق ایسته‌مه‌زله‌رمش.

بعضی بر دائره باشلوقلاری بو قاداری بیله‌ن گنه‌ده قالماسدان بیرلی بیله‌رمه‌ن ایشچیله‌رینك مراجعتله‌رینی ماسقارا سوزله‌ر بیله‌ن رد ایته‌رله‌ر ایکه‌ن. مثلا: پلان شعبه‌سی باشلوغی راسیله‌ویچ نورغازی اوغلی دیگه‌ن بریسینك مراجعتینی — «شعبه‌ده «أولوك» بیری یوق. بولغاندا خبر بیره‌رمز» دیب رد ایتکه‌ن. («قازاغستانسکایا پراودا» 21. 2. 35).

مه‌نه بو تورکستانداغی بیرلیله‌شترو ایشینك باریشندان بر کورونوش. ایمدی بو وضعیت قارشیسندا «ساویت حکومتینگ بیرلیله‌شترو سیاستی بالا آووتیش اویونندان عبارتدر» دیسه‌ك حقسزمی حکم بیرگه‌ن بولامز؟!

«یاپون» — بیهبودی رایونی ملیسیه‌سی یازدان اوغلی عبدالرحمن ناملی بر کشینگ قول آستنداغی 10 کشیلك بر دسته‌نی اوشلامشدر. بو غروپنك یاشیرین نامی «یاپون» بولوب، کیینگی ییللار بیهبودی وه کاسان رایونلارندا 14 دفعه قورال باسقینچیلغی قیلمشدر. بو «یاپون» دسته‌سنه منسوبلاردان آنجاق بریسینگ تاپانچاسیله آو میلتیقلاری تاپیلمشدر.

(«قیزیل اوزبیکستان» 28. 2. 35)

«گه‌نچلك وار» استانبولداغی ملی تورك طلبه برلگی «گه‌نچلك وار» نامیله 32 بیتلك بر اثر چیقاریب تارقاتمشدر. بو کونگی تورکیه اونیوه‌رسیته یاشلغینگ توشونوش طرزینی أورگه‌نمه‌کچی بولغانلارغا شول اثر کوب یارده‌م ایته‌جه‌کدر.

اعتذار. مطبعه باشقا یرگه کوچکه‌نیده‌ن بو آی مجموعه‌مزنی بر آز کیچیکتریب چیقاردیق. معذور کورولمه‌سی اوتونوله‌در.

Yach Turkestan

Avril 1935 | **(Le jeune Turkestan)** | No. 65

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونە شرطلری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

باشقارمادان: 1 — بومبای‌دە عبدالرزاق افندیگە: یازیلارگز وقتندا ایریشدی. لاهوردە چیقا تورغان «انقلاب» غازیتاسندا تورکستان مهاجرلەری حقندا باسیلغان مقالەنگ طرفگزدان قیلنغان ترجمەسینی‌دە آلدیق. تشکرلەر ایتەمز. هندستان مطبوعاتندا تورکستان حقندا باسیلغان یازیلار طبیعی بزنی کوب قیزیقترادر.

2 — بومبای‌دە خوقندلی عبدالقادر افندیگە مکتوبگز ایریشدی. تیلەگگزگە سیوینچلەر بیلەن رعایە ایتەمز.

3 — سید محمود افندیگە: مکەدەن یازغان خطگزداغی اوتونچگزنی بەرجەردیك. بومبایدان جوابگزنی کوتەمز. —

مجموعەمزغا تیدشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France